

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER
UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

32E JAARGANG

WOENSDAG 17 DECEMBER 1947

No. 1597

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. W. Lambers; N. J. Polak; J. Tinbergen; F. de Vries;
J. H. Lubbers (Redacteur-Secretaris).

Assistent-Redacteur: A. de Wit.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. E. Mertens; R. Miry; J. van Tichelen; R. Vandeputte;
F. Versichelen.

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochstraat 5, Rotterdam (W.).
Telefoon: Redactie 38040, Administratie 38340. Giro: 8408.
Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam.

Redactie-adres voor België: Seminarie voor Gespecialiseerde Econo-
mie, 14, Universiteitstraat, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochstraat 5, Rotterdam-W.
Bankiers: Banque de Commerce, Brussel.

Abonnementsprijs, franco per post, voor Nederland f 26* per jaar,
voor België/Luxemburg f 28 per jaar, te voldoen door storting van de
tegenwaarde in francs bij de Banque de Commerce te Brussel. Overzeese
gebiedsdelen (per zeepost) en overige landen f 28 per jaar. Abonnementen
kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per
ultimo van het kalenderjaar.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzee-
dijk, Rotterdam (W.).

Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de
Firma H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon
69300, toestel 6).

DEZER DAGEN

bedekte lucht, geen sterren. Er is geen vaste peiling mo-
gelijk, de wichelaren staren. Eén ding staat vast, 1947
draait onder omineus gekras ten einde. In Londen is de
naald, na drie weken in dezelfde groef te hebben getold,
blijven steken in een wanklank; de conferentie over Duits-
land is voor onbepaalde tijd verdaagd. Een ogenblik leek
nog een helderder klank een gunstig teken. Men werd het
eens over een verhoging van de staalproductie van Duits-
land tot 11,5 miljoen ton per jaar. Dat zal ook thans wel
doorgaan; sommige wichelaars zien reeds weer een adelaar
in het luchtruim, die echter waarschijnlijk dubbelkoppig
zal zijn.

De lucht is vol vreemde klanken. „Bizonia” en „Tri-
zonía” zijn de nieuwe formules, die gereed worden gehou-
den om aan de journalistieke toverboeken te worden
ontleend. Een nog moeilijker uitspreekbaar woord zien
anderen ontstaan. Zij volgen de bewegingen van de Joego-
slavische staatsleider, maarschalk Tito. Zijn reis, die reeds
vaste verbonden opleverde met twee voormalig vijande-
lijke Staten, Bulgarije en Hongarije, voert nog naar Roe-
menië. Schept hier een tovenaarsleerling een nieuwe magi-
sche figuur? Reeds materialiseren zich de formules, in het
handelsverdrag, dat tussen Rusland en Tsjecho-Slowakije
werd afgesloten; Russisch graan voor Tsjechische indus-
triële producten, dat geeft houvast. Doch wat geschiedt in
het land zelf, waar de runen worden gesneden? De roebel
wordt gestabiliseerd, de rantsoenering opgeheven. Diep-
zinnig staren vele zieners naar het gebrek aan gegevens;
men bevroedt, dat economische processen niet geheel
onderworpen zijn aan de economische orde.

Of zou het verschil in economische orde niet zo groot
zijn? Het is een actueel vraagstuk voor Frankrijk, waar de
Minister van Financiën met alle groepen, die daar de pro-
fetenmantel gaarne droegen, opnieuw is gaan beraadslagen
over een formule, die de inflatie moet bezweren. Hij kan
haar vernemen uit „Soviet News” van 11 December jl.:
„Let the machines do all they possibly can”.

Frankrijk speurt meer de lucht af naar andere tekenen.
Er is een nieuwe komeet. De „tussentijdse hulp” is door
de beide huizen der Amerikaanse volksvertegenwoordiging
in oorspronkelijke staat hersteld en met verbluffende snel-
heid losgelaten. Een bedrag van \$ 150 miljoen staat als
direct voorschot ter beschikking op het moment, dat de
President de wet tekent.

In de lucht staren, het lost het Indonesische probleem
niet op. Integendeel, het leidt daar tot verblindende, hoe-
zeer alles ook in de lucht hangt. Dat de ene Nederlandse
minister na de andere het luchtruim kiest, is, volgens
officiële verklaring, juist om vaster grond onder de voeten
te krijgen en niet, zoals werd bespiegeld, om het hart te
luchten. Mocht voor het laatste reden zijn, zeker niet voor
luchthartigheid over Indonesië. De drenzige onderhande-
lingen hebben het spel element, dat Huizinga in de
cultuur zag, geheel verdoofd. De tekenen zijn ernstig.

INHOUD:

	Blz.
De artikelen van deze week	1003
Sommaires, summaries	1003
De economische tegenstellingen binnen een federatief Indo- nesië door Mr D. J. Hulshoff Pol	1004
De P.T.T. door Prof. Mr C. W. de Vries	1006
Schrot, een Nederlandse grondstof door J. W. F. Stigting ..	1006
Koelen of vriezen? (II) door C. J. H. van den Broek	1009
Ingezonden stuk:	
Een diepvriesindustrie op coöperatieve grondslag? door Mr H. J. Louwes, met naschrift van L. B. Padmos	1011
Boekbespreking:	
Prof. Mr P. Liettinck, Inleiding tot de geldtheorie, bespr. door Prof. Dr H. W. J. Wijnholds	1014
Internationale notities:	
De toekomst van het sterlinggebied	1015
De agrarische productie in de Russische zône van Duitsland	1015
Korte berichten	1015
Geld- en kapitaalmarkt	1016
Statistieken:	
Bankstaten	1016
Stand van 's Rijks Kas	1017
Indexcijfers van groothandelsprijzen in Nederland	1017
Overzicht der laatste vier verkorte balanssen van De Neder- landsche Bank	1018
Havonbeweging	1018
Productie en export van natuurrubber	1018
Groothandelsprijzen van granen, veldbonen, boter en kaas	1019
Enige indexcijfers van de industriële productie in Nederland	1019
De kolonpositie van Nederland	1019
Inleggingen en terugbetalingen bij de spaarbanken in Nederland	1019

Incasso-Bank N.V.

MAANDSTAAT PER 30 NOVEMBER 1947

ACTIEF

Kassa Kassiers en Daggeldleningen	18.931.526,94
Nederlands schatkistpapier	330.400.000,00
Ander overheidspapier	9.967.500,00
Wissels	217.190,48
Bankiers in binnen- en buitenland	14.641.870,98
Effecten en syndicaten	1.403.807,85
Prolongatiën en voorschotten tegen Effecten	6.877.279,49
Debiteuren	103.708.430,84
Deelnemingen	5.719.022,81
Gebouwen	2.823.823,09
	<u>494.690.452,48</u>

PASSIEF

Kapitaal	30.000.000,00
Reserve	8.500.000,00
Deposito's op termijn	32.284.960,96
Crediteuren	411.166.864,17
Div rekeningen	12.738.627,35
	<u>494.690.452,48</u>

Naaml. Venn.
Hollandsche Belegging- en Beheer-Mij.

Anno 1930

Herengracht 320 - Amsterdam

Beheer en Adviesgeving

voor

**PENSIOENFONDSEN,
STICHTINGEN,
ONDERNEMINGEN
EN PARTICULIEREN**

Commissarissen:

Prof. Ir. I. P. de Voofs;
Drs. J. H. Gispen;
Mr. J. E. Scholtens.

Directie:

Gerlof Verwey;
Dr. F. Ph. Groeneveld;
A. C. Leeuwenburgh.

ROTTERDAMSCH BANK

225 VESTIGINGEN
IN NEDERLAND

DOCUMENTAIRE
ACCREDITIEVEN
INCASSEERINGEN
OP BINNEN- EN
BUITENLAND

ASSOCIATIE CASSA

KASSIERSINSTELLING

OPGERICHT IN 1806

REKENING-COURANT EN GIRO

HEERENGRACHT 179 • AMSTERDAM-C

Behandeling van alle
bankzaken

* *

Bezorging van alle
assurantiën.

R. MEES & ZOONEN

BANKIERS EN ASSURANTIE-MAKELAARS

AMSTERDAM - ROTTERDAM - 'S-GRAVENHAGE
DELFT - SCHIEDAM - VLAARDINGEN

Zo juist is verschenen als 40ste publicatie
van het Nederlandsch Economisch Instituut
Dr. J. H. van Stuijvenberg

Enkele economische aspecten van de kersenteelt in Nederland

Prijs f 6.-*

(Prijs voor leden en donateurs van het
Nederlandsch Economisch Instituut f 4.50)

★

Verkrijgbaar in de boekhandel en bij de uitgevers
DE ERVEN F. BOHN N.V. — HAARLEM

N.V. KONINKLIJKE
NEDERLANDSCHE
ZOUTINDUSTRIE

Boekelo • Hengelo

ZOUTZIEDERIJ

Fabriek van:
zoutzuur, (alle kwaliteiten)
vloeibaar chloor
chloorbleekloog
natronloog, caustic soda.

Koninklijke
Nederlandsche
Boekdrukkerij
H. A. M. Roelants
Schiedam

„HOLLANDIA“

HOLLANDSCHE FABRIEK VAN MELK-
PRODUCTEN EN VOEDINGSMIDDELEN N.V.

HOOFDKANTOOR TE
VLAARDINGEN

DE ARTIKELEN VAN DEZE WEEK.

Mr D. J. Hulshoff Pol, *De economische tegenstellingen binnen een federatief Indonesië.*

Het feit, dat tot de oorlog het Nederlands gezag in de Nederlands-Indische Archipel werd uitgeoefend, had tot gevolg; dat behalve in politiek ook in economisch opzicht een volkomen eenheid van het gehele gebied werd gewaarborgd. Men kan als volstrekt zeker aannemen, dat deze uniformiteit — die overigens voldoende ruimte bood voor plaatselijke autonomie — onder een federatief Indonesië voor goed tot het verleden behoort. Onderzoek van de economische verhouding met het buitenland enerzijds en de binnenlandse economische aangelegenheden anderzijds leert, dat op economisch gebied in Indonesië sterke middelpuntvliedende tendenties aanwezig zijn, die ertoe kunnen leiden, dat de federatie, ook al blijft zij in politieke zin bestaan, economisch uiteenvalt. Nederland dient daarom een zekere invloed te behouden om de verschillen zoveel mogelijk te overbruggen.

Prof. Mr C. W. de Vries, *De P.T.T.*

Het wetsontwerp tot regeling van de rechtspositie van het Staatsbedrijf der P.T.T., op 1 November jl. bij de Tweede Kamer ingediend, strekt om de zelfstandigheid van het bedrijf te bevestigen en aan te vullen. Met dit ontwerp is al het bestaande in een nieuwe organisatie verbeterd te voorschijn gekomen. Maar is toch ook niet iets waardevols vervallen? Terwijl tot nu toe de begroting en de rekening van het bedrijf der P.T.T. bij de afzonderlijke begrotingswetten werden vastgesteld, vervalt thans de controle der openbaarheid; de begroting van de P.T.T. wordt geruisloos vastgesteld. Zal de Tweede Kamer dit goedkeuren?

J. W. F. Sligting, *Schrot, een Nederlandse grondstof.*

Voor de oorlog werd van de vrij aanzienlijke schrotproductie van Nederland slechts een klein gedeelte in eigen land verwerkt; het grootste gedeelte werd uitgevoerd: gedurende de periode 1930—1939 gemiddeld 240.000 ton per jaar. Inmiddels is in Nederland een staalindustrie ontstaan, die vrijwel al het schrot, dat hier beschikbaar komt, nodig heeft. Uitvoer van schrot komt dus niet meer in aanmerking. Waarschijnlijk zijn productie en verbruik van schrot thans ongeveer in evenwicht; het is de vraag, of de schrotproductie met de stijging van het verbruik gelijke tred zal kunnen houden. Een tekort aan schrot is te verwachten: Nederland zal met deze grondstof zuinig moeten omgaan.

C. J. H. van den Broek, *Koelen of vriezen? (II).*

In de visserij op het hoge Noorden blijft koelen, d.i. conservering bij temperaturen omstreeks het vriespunt, steeds het karakter behouden van een wedloop tussen het bederf van de vis en de af te leggen afstand. Vandaar de aandacht voor een radicaler oplossing: het vriezen. Dit dient een boord te geschieden; aangezien de hiervoor mee te voeren installaties op een trawler te veel ruimte vergen, heeft men overwogen, te werken met een combinatie van een groot vriesschip en meerdere kleine trawlers. Het spreekt vanzelf, dat ook te land een zgn. „vriesketting” moet worden opgebouwd. Nederland dient vrieswerkkelij met experimenten in deze richting te beginnen.

SOMMAIRES.

Mr D. J. Hulshoff Pol, *Les contrastes économiques au sein d'une Indonésie fédérale.*

Sans la politique que suivait avant la guerre les Hollandais et qui consistait à unir les intérêts divergents des différentes parties de l'Indonésie, l'archipel est en danger de désintégration économique. C'est pourquoi une certaine influence des Pays-Bas doit continuer à subsister.

Le professeur C. W. de Vries, *Les P.T.T.*

Le 1er Novembre 1947, un projet concernant les services gouvernementaux en matière de poste, télégraphe et téléphone a été déposé au Parlement néerlandais. Il faut regretter que si ce projet venait à être accepté le Parlement perdrait son pouvoir de contrôler les finances des services en question.

J. W. F. Sligting, *La mitraille, matière première aux Pays-Bas.*

Avant la guerre, les Pays-Bas exportaient un montant considérable de mitraille. Actuellement l'offre de mitraille et la demande de l'industrie locale sont à peu près en équilibre. Il est hautement probable que dans le futur on n'aura pas assez de mitraille. De ce fait la Hollande doit user de ses ressources en mitraille avec parcimonie.

C. J. H. van den Broek, *La congélation dans l'industrie de la pêche (II).*

C'est la seconde partie d'un examen critique des procédés de refroidissement et de congélation, en relation étroite avec l'avenir de l'industrie de la pêche, aux Pays-Bas.

SUMMARIES.

Mr D. J. Hulshoff Pol, *Economic contrasts within the Indonesian federation.*

Without the prewar Dutch policy of linking together the separate interests of the different parts of Indonesia the archipelago is in danger of economic disintegration. Therefore a certain amount of Dutch influence has to remain in existence.

Professor Mr C. W. de Vries, *The Government postal, telegraph and telephone services.*

On November 1st, 1947, a draft bill concerning the Government postal, telegraph and telephone services has been introduced in the Dutch Parliament. It is to be regretted that if this bill would be accepted Parliament would lose its power of controlling the financial position of the services in question.

J. W. F. Sligting, *Scrap iron, one of Holland's raw materials.*

Before the war the Netherlands exported a considerable amount of scrap iron. At present the supply of scrap iron and the demand of the home industry are nearly in equilibrium. In the future a shortage is highly probable so that Holland has to use its scrap iron resources sparingly.

C. J. H. van den Broek, *Refrigerating processes in the fishing industry (II).*

This is the second part of a critical study of the processes of cooling and freezing, closely connected with the future of the Dutch fishing industry.

DE ECONOMISCHE TEGENSTELLINGEN BINNEN EEN FEDERATIEF INDONESIË.

Het feit, dat tot de oorlog het Nederlands gezag in de Nederlands-Indische Archipel werd uitgeoefend, had tot gevolg, dat behalve in politiek ook in economisch opzicht een volkomen eenheid van het gehele gebied werd gewaarborgd. Men kan als volstrekt zeker aannemen, dat deze uniformiteit — die overigens voldoende ruimte bood voor plaatselijke autonomie — onder een federatief Indonesië voor goed tot het verleden behoort en dat zich onder het federatieve stelsel grote tegenstellingen zullen openbaren. Dit is geen reden om van de nieuwe politiek af te zien, maar wel om er voor te zorgen, dat Nederland een zekere invloed behoudt om de verschillen zoveel mogelijk te helpen overbruggen.

De economische tegenstellingen hebben betrekking op de verhouding met het buitenland enerzijds en op zuivere binnenlandse aangelegenheden anderzijds.

De invoer uit het buitenland.

De eerste tijd van het herstel zal, evenals thans in Nederland en zovele andere door de oorlog geteisterde landen het geval is, een zeer straffe contingentings- en handelsverdragspolitiek moeten worden gevolgd. Er is in Indonesië zoveel voor de wederopbouw nodig en de natuurlijke hulpbronnen van het land zijn zozeer uitgeput, dat de volgorde van de invoeren van verschillende producten nauwkeurig zal moeten worden overwogen en getoetst aan de mogelijkheden, geboden door de deviezenopbrengst van de voorlopig nog steeds vrij beperkte uitvoeren. Nog vrij lange tijd zal een onevenwichtige verhouding tussen de in- en uitvoer bestaan ten nadele van de laatste, hetgeen in een debiteurenland heel wat wil zeggen. Het ligt voor de hand, dat ten aanzien van de keuze der invoer-goederen tussen de verschillende staten van Indonesië belangrijke tegenstellingen zullen heersen, omdat de behoeften verschillend zijn.

In de eerste plaats zijn vrijwel alle landbouwondernemingen op Java en Sumatra gevestigd, zodat de vraag naar kapitaalgoederen daar verreweg het grootst is; in Borneo en Oost-Indonesië is zij gering, aangezien de aldaar gevestigde exportcultures, zoals die van de rubber en copra, praktisch geheel bevolkingscultures zijn. Verder zijn de cultures op Java en Sumatra voor een deel verschillend; Java heeft met zijn suikercultuur de daarbij behorende machines nodig en Sumatra niet. Java heeft met zijn grote bevolking; t.w. ± 52 miljoen tegenover ± 10 miljoen op Sumatra, $\pm 3,5$ miljoen op Borneo en ± 10 miljoen in Oost-Indonesië, naar verhouding veel meer consumptiegoederen nodig dan de verschillende Buitengewesten, zodat ook in dit opzicht vele punten van wrijving kunnen ontstaan. Daarbij komt, dat het verschil tussen de consumptiegoederen, dat uit de aard der zaak steeds tussen de verschillende gebieden bestaat, in de na-oorlogse tijd zeer geaccentueerd is, doordat op Java voldoende rijst en een ernstig tekort aan katoenen kleding, in de Buitengewesten omgekeerd een te weinig aan rijst en een betrekkelijk meer bevredigende hoeveelheid textielgoederen bestaat.

Ook de mijnbedrijven, die hun importeisen hebben, zijn ongelijk verdeeld over de verschillende Indonesische staten; tin wordt uitsluitend gewonnen op Bangka en Billiton en bauxiet in de Riouw Archipel, die bij Sumatra zullen behoren, nikkel op Celebes (Oost-Indonesië), petroleum vooral in Sumatra (in 1937 4,5 miljoen ton), minder in Borneo (1,7 miljoen ton) en Java (1 miljoen ton) en zeer weinig in de Molukken (72.000 ton).

Tenslotte is Java, hoewel overwegend agrarisch, toch reeds tot op zekere hoogte geïndustrialiseerd en heeft het uit dien hoofde, zoals vanzelf spreekt, andere grondstoffen en kapitaalgoederen nodig dan de Buitengewesten — en vooral Borneo en Oost-Indonesië —, waar van moderne industrieën nog weinig sprake is en ook het handwerk

minder ontwikkeld is, getuige de export van verschillende industriële en handwerksgoederen uit Java daarheen.

De uitvoer.

Onder een vrijhandelsstelsel is de export geheel vrij en doet het er niet veel toe, naar welke landen de verschillende koloniale producten worden uitgevoerd. Belangentegenstellingen tussen de verschillende staten van Indonesië zullen zich dan in dit opzicht niet voordoen. Hetzelfde mag men verwachten, wanneer een crisis uitbreekt en — op het voetspoor van hetgeen in de dertiger jaren geschiedde — tot productie- en uitvoerrestricties zal moeten worden overgegaan. Aangezien deze restricties op grondslag van bepaalde basisjaren worden toegepast, en dus aan objectieve criteria gebonden zijn, zullen in verband hiermede wel geen wrijvingen optreden.

Intussen er is voorlopig geen sprake van, dat de koloniale producten ten uitvoer zullen worden vrijgegeven.

In de eerste plaats is men er thans op uit om zo hoog mogelijke exportprijzen te bedingen, teneinde de nodige deviezen te verkrijgen. De exporteurs krijgen eerst dan vergunning tot uitvoer als de door hen opgegeven prijzen de Overheid voldoende voorkomen. Deze overheidscontrole geschiedt thans centraal en daardoor zonder moeilijkheden tussen de verschillende staten. Wanneer deze echter alle in het bezit van hun bevoegdheden gesteld zijn, is onderling verschil van mening zeer goed mogelijk, o.a. in verband met de zeer uiteenlopende productiekosten in de onderscheiden gebiedsdelen. Verder pleegt tegenwoordig de uitvoer vastgekoppeld te worden aan de invoermogelijkheden. In verband met de thans nog bestaande vraag naar producten bestaat er tot op zekere hoogte nog steeds een „sellers' market". Dit heeft tengevolge, dat de producten die Indonesië te bieden heeft, alleen dan worden afgestaan, als het betrokken land daar iets tegenover stelt; doet het zulks niet, dan gaat de koop niet door. Deze transacties vormen de basis van de bilaterale goederen- en betalingsovereenkomsten, die tegenwoordig aan de orde van de dag zijn. Het ligt voor de hand, dat dergelijke handelspolitieke kwesties, die uiteraard weer samenhangen met de politiek van invoercontrole, aanleiding kunnen geven tot tal van meningsverschillen tussen de Indonesische staten, zodat ook hier een centraal controlerend lichaam onder Nederlandse invloed wel onontbeerlijk schijnt.

Verandert de „sellers' market" in een „buyers' market", dan doen zich in omgekeerde volgorde dezelfde problemen voor. De verkopende landen hebben dan moeite hun producten kwijt te raken en de kopende landen bepalen, welke goederen zij willen hebben om daartegen hun eigen goederen van de hand te kunnen doen. Aangezien alle landen op hun beurt koper en verkoper zijn, komt deze situatie uit handelspolitiek oogpunt eigenlijk op hetzelfde neer als die van de „sellers' market". Ook dan is het dus nodig, dat Nederlanders een oog in het zeil houden.

De handel binnen de Federatie.

De handel binnen de Federatie (tot dusver intergewestelijke handel genoemd) is uit de aard der zaak van veel minder betekenis dan de handel met het buitenland, doch hij is zeker niet te veronachtzamen. Binnen de grenzen van de Federatie heeft zich, ook al is de economische maatschappij van vrij eenvoudige structuur, een vrij sterke geografische verdeling van arbeid voltrokken, die, indien daaraan geen belemmeringen in de weg gelegd worden, in de toekomst nog groter belooft te worden bij een verdere ontwikkeling van de Archipel.

Van de omvang van deze handel kan men zich een denkbeeld vormen uit de cijfers van 1938 (zie blz. 1005 bovenaan eerste kolom).

Hierbij moet echter worden bedacht, dat een zeer groot gedeelte het verder vervoer betreft van uit het buitenland ingevoerde goederen. Dit betreft in het bijzonder de uitvoer uit Java naar de Buitengewesten, omdat zeer veel

	millioen
Uitvoer uit Java naar de Buitengewesten	f 125
Invoer in Java uit de Buitengewesten	„ 59
Uitvoer uit Sumatra naar de andere Buitengewesten ..	„ 30
Uitvoer uit Borneo naar de andere Buitengewesten ..	„ 5
Uitvoer uit de Grote Oost naar de andere Buitengewesten	„ 35

buitenlandse goederen in Batavia, Semarang en Soerabaja binnenkomen, die daar worden overgeladen met bestemming voor andere delen van de Archipel. Men dient nu te onderscheiden tussen buitenlandse goederen, die zonder verdere bewerking verder worden vervoerd, buitenlandse goederen, die na bewerking worden getransporteerd, en binnenlandse goederen, die naar de andere delen van de Archipel worden gebracht. Een scheiding van deze categorieën is niet mogelijk, zodat een kwantitatieve analyse, daarvan achterwege moet blijven.

Indien nu de Federatie, evenals tot dusver Nederlands-Indië, één douanegebied vormt, zal de verdere ontwikkeling van de geografische verdeling van arbeid zich geheel kunnen afspelen volgens de beginselen van het vrije verkeer. Er bestaat echter alle kans, dat de toekomst iets geheel anders te zien zal geven en dat de verschillende Indonesische Staten ieder voor zich zullen trachten het bedrijfsleven binnen de eigen grenzen door protectionistische maatregelen te stimuleren. Een duidelijke aanwijzing in deze richting vormen reeds Pakistan en India, die een bestand hebben gesloten om tot midden 1948 alles bij het oude te laten doch daarna op het gebied van beschermende rechten hun eigen weg zullen gaan; reeds heeft Pakistan, dat in zijn gebied over weinig industriële bedrijven beschikt, besloten tot de oprichting van een vrij groot aantal textiel-fabrieken. Wat Indonesië betreft heeft men in Oost-Indonesië reeds plannen tot oprichting van verschillende bedrijven en het is zeker niet uitgesloten, dat te zijner tijd tot beschermende maatregelen zal worden overgegaan, als dit nodig blijkt.

De gevolgen van een protectie binnen de Federatie.

De thans bestaande handel binnen de Federatie levert reeds in verschillende opzichten kwetsbare punten op ten aanzien van een eventueel optredend protectionisme.

Voorzover betreft de in Indonesië ingevoerde buitenlandse producten, die in één van de Staten der Federatie worden ontscheept, om daarna naar een andere Staat te worden vervoerd, kan door de hier bedoelde bescherming alleen schade aan de binnenlandse handel of scheepvaart, doch niet aan landbouw of industrie worden toegebracht. De desbetreffende Staat kan namelijk de scheepvaart op eigen gebied bevoorudelen en aldus trachten een groter aandeel van de rechtstreekse handel met het buitenland tot zich te trekken. Aldus bestaat de kans van een min of meer felle concurrentie tussen handel en scheepvaart van de verschillende Staten van Indonesië.

Ten aanzien van buitenlandse goederen, die na een beperkte bewerking (bijv. op Java) naar andere gedeelten van Indonesië worden vervoerd, bestaat de grote kans, dat de afzonderlijke Staten protectionistische maatregelen zullen nemen, teneinde de bewerking binnen hun grenzen te trekken. Dit kan bijv. geschieden ten aanzien van de zgn. constructiebedrijven voor bruggen, locomotieven en andere metalen goederen, die voor Indonesië van veel belang zijn, of van rijwielfabrieken, die thans reeds voor 35 pCt in de binnenlandse behoefte voorzien.

Tenslotte is het ook waarschijnlijk, dat tal van industriële bedrijven, die thans op Java gevestigd zijn, door protectionistische maatregelen van andere Staten van de Federatie aangemoedigd of gedwongen zullen worden zich binnen hun grenzen te vestigen. Dat het economisch belang hiervan niet moet worden onderschat, kan hieruit worden afgeleid, dat van verschillende voornamelijk op Java geproduceerde industriële goederen het zelfverzorgingsper-

centage zeer hoog is. Men raadplege de volgende van overheidswege berekende percentages, tot welke in de binnenlandse consumptie wordt voorzien:

Margarine	40	Glas	9
Biscuit	45	Triplexkisten	6
Suikerwerk	60	Looierijen	70
Sigaren	80	Schoenen	60
Sigaretten	92	Ander leerwerk	70
Verbandwatten	30	Pajongs	38
Geraff. zwavel	20	Houtvrij papier	27
IJzermateriaal	80	Gietijzeren oostpannen ..	90
Strijkklaare verf	75	Rijwielen	35
Zeepp	72	Flash-lights	40
Asbest-cementplaten ..	16	Sigarenaanstekers	80
Textiel	6		

De betekenis van vele dezer cijfers wordt des te duidelijker, als men bijv. constateert, dat in 1938 uit Java en Madoera niet minder dan 879.000 kg netto sigaren (f 987.000) en 7.860.000 kg netto sigaretten (f 18.554.000) naar de Buitengewesten werden uitgevoerd, verder voor f 838.000 aan verfvaren, f 1.825.000 aan zeep, f 4.030.000 aan eetwaren, f 393.000 aan leder, f 345.000 aan lederwerk, f 593.000 aan papier (waartegenover voor f 91.000 aan papier uit de Buitengewesten naar Java en Madoera werd uitgevoerd), f 194.000 aan rijwielen (en f 105.000 uit omgekeerde richting). Verder kan worden gewezen op een aantal industriële producten, die niet in de zelfverzorgingscijfers zijn opgenomen, doch geheel of grotendeels van inheemse herkomst zijn, zoals bamboe- en pandanhoeden voor 868.000 stuks ter waarde van f 104.000, katjangolie voor 235.000 liter of f 257.000, klapperolie voor 993.000 liter of f 467.000, strootjes voor 736.000 kg netto of f 994.000.

Doch daarnaast worden ook agrarische- en visserijproducten tussen de Indonesische Staten vervoerd, waarvan de verhandeling evenzeer door protectionistische maatregelen kan worden getroffen. Wij vestigen in dit verband de aandacht op rijst, waarvan de uitvoer uit Java en Madoera naar de Buitengewesten in 1938 f 6,3 miljoen bedroeg, terwijl ook de Buitengewesten onderling ook rijst vervoerden, zoals Celebes voor f 2,5 miljoen en Bali en Lombok voor f 0,6 miljoen. Het is bekend, dat de verschillende Staten buiten Java en Madoera reeds tijdens de oorlog een veel hoger graad van zelfverzorging ten aanzien van rijst hebben gekregen en dat deze politiek in de toekomst waarschijnlijk zal worden voortgezet, zodat hier weer ruimte is voor onderlinge concurrentie en bescherming. Verder kan worden gewezen op een uitvoer uit Java en Madoera naar de Buitengewesten van grondnoten voor f 380.000, hout f 370.000, sojabonen f 412.000, gekorven tabak f 3.000.000, vee f 470.000, thee f 1.880.000, kapok f 101.000, vruchten f 400.000, verschillende zaden f 130.000, zout f 5.830.000, een uitvoer uit de Buitengewesten naar Java en Madoera van vis voor f 3.250.000, verschillende zaden f 270.000. Ook tussen de Buitengewesten is vrij veel handel in agrarische, bos- en visserijproducten, bijv. uit Sumatra's Oostkust vis voor f 120.000, Atjeh rijst f 160.000, Riouw en Onderhorigheden vis f 85.000, Wester Afdeling van Borneo klapperolie f 230.000, Zuider- en Oosterafdeling van Borneo hout f 170.000, Celebes en Onderhorigheden rijst f 3.220.000, vis f 210.000, Bali en Lombok rijst f 620.000 en vee f 390.000. Ook hier dus gelegenheid te over voor een grotere mate van zelfvoorziening door de verschillende Staten met eventuele protectionistische maatregelen.

De scheepvaart.

Ook bij de scheepvaart doen zich belangentegenstellingen voor, die, wanneer de Federatie tot stand zal zijn gekomen, acuut kunnen worden. Voor de oorlog werd de interinsulaire vaart en de kustvaart verzorgd door de Koninklijke Paketvaart Maatschappij en de daarop aan-

sluitende prauwvaart. Thans wil men deze richting uit, dat de interinsulaire vaart wordt aangehouden door de K.P.M., terwijl de kleine kustvaart (met schepen van ± 200 ton) wordt uitgeoefend door Indonesische maatschappijen. Voor dit doel is een „Stichting Gemeenschappelijk Schepenbezit” door het Gouvernement en de K.P.M. opgericht, die zonder winst werkt en aan de betrokken Indonesische scheepvaartmaatschappijen de kleine kustschepen op basis van de kostprijs zal verhuren. Hieruit blijkt wel, hoezeer Nederland ook op dit gebied het bindend element is. De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, dat de verschillende staten, indien zij worden vrijgelaten, op eigen gelegenheid kustvaartbedrijven zullen stichten of daartoe buitenlandse scheepvaartbelanghebbenden zullen inschakelen, waardoor de eenheid van de binnenlandse scheepvaart verbroken zal worden.

Conclusie.

Uit het vorenstaande blijkt wel, dat op economisch gebied in Indonesië sterke middelpuntvliedende tendenties aanwezig zijn, die er toe kunnen leiden, dat de Federatie, al blijft zij in politieke zin bestaan, op economisch gebied uiteenvalt. Het is ook hier het Nederlandse element, dat moet trachten de eenheid zoveel mogelijk te handhaven.

Mr D. J. HULSHOFF POL.

DE P. T. T.

Het wetsontwerp tot regeling van de rechtspositie van het Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie, op 1 November 1947 bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend, ziet er zo onschuldig mogelijk uit. Het wetsontwerp strekt om de, reeds vroeger verkregen, zelfstandigheid van het bedrijf te bevestigen en aan te vullen. Wie begrijpt nu niet, dat een dergelijk enorm bedrijf de zelfstandigheid behoeft!

De zelfstandigheid moet in wetsvorm worden vastgelegd. De Rijkspostspaarbank wordt mede in de reorganisatie betrokken.

De voorschriften der wet zullen voortreffelijk zijn: De Directeur-Generaal leidt het bedrijf op zodanige wijze — zo zal de tekst luiden — dat het algemeen belang wordt bevorderd en voorts een economisch en sociaal zo goed mogelijk verantwoord beheer wordt verzekerd.

De begrotingen behoeven de goedkeuring van de Minister; de rekening wordt vastgesteld door de Minister.

Art. 12 zegt, dat het geldelijk beheer van het bedrijf onder toezicht staat van de Algemene Rekenkamer.

* * *

Het bedrijf van de P.T.T. is een rechtspersoon, welke aan het maatschappelijk verkeer deelneemt. Het Rijk zal dus zijn belastingstelsel ook over deze rechtspersoon uitstrekken. Het Rijk heeft ook hier belastingen geheven naar omzet, winst, bedrijfsopbrengst, enz., alles naar normen door algemene maatregelen van bestuur vastgesteld, te innen. Voor alles wat het Rijk voor het bedrijf doet, wordt door het bedrijf aan het Rijk vergoeding gegeven.

* * *

De voorgedragen organisatie is duidelijk. Het publiek zal wel bemerken, welke tarieven moeten worden betaald. De administratie van het „bestuur”, als samenwerking van de P.T.T. met het Ministerie van Financiën, is competent. Eventuele winst komt ten voordele van het Rijk.

Het Ministerie van Financiën heeft zich met het ontwerp van wet verenigd.

Er is op het gebied der tarievenpolitiek onderscheid met de alleroudste, lang vervallen wetgeving. In de alleroudste postwetgeving stonden de tarieven, welke het publiek betalen moest, in de wet zelve. En in de eerste wetgeving op de electro-magnetische telegraaf werd de

regeling der tarieven toevertrouwd aan een Koninklijk Besluit. Niemand vraagt die oude waarborgen voor het publiek terug. De Minister is aan de Staten-Generaal verantwoordelijk, ook voor de tarievenpolitiek.

Zo is al het bestaande in een nieuwe organisatie verbeterd te voorschijn gekomen.

Maar is niet toch ook iets waardevels vervallen? De begroting en de rekening van het bedrijf van de P.T.T. werden tot nu toe vastgesteld bij afzonderlijke begrotingswetten, na behandeling in de beide Kamers der Staten-Generaal. Deze kleinigheid — was het een formaliteit? — is vervallen. Of is hier een nieuw voorbeeld aanwezig van de uitholling der controle in de rijksdienst?

Hier is dan vervallen de controle der openbaarheid. Het Departement van Financiën publiceert zijn dagelijkse daden niet. De begroting van de P.T.T. wordt geruisloos vastgesteld. Op de Middelenwet paradeert een artikel, dat als bron van inkomst aanwijst: het voordelig saldo van de dienst van de P.T.T. Dat is alles. De wet legt dit feit vast.

De controle van de Rekenkamer zal behoren tot de stukken van het dossier, dat niet wordt gepubliceerd. De Algemene Rekenkamer zal zich evenals vroeger kunnen wenden ook tot de Staten-Generaal met een request of een nota, maar dit zal in de Tweede Kamer niet meer kunnen leiden tot enig gevolg. Maar dan is ook deze controle uithoud. Zal de Tweede Kamer dit nieuwe systeem goedkeuren, omdat de volksvertegenwoordiging toch slechts geringe invloed kan hebben, zelfs bij het behandelen van de gewone begroting, die weinig tot het publiek spreekt?

Rotterdam

C. W. DE VRIES.

SCHROT, EEN NEDERLANDSE GRONDSTOF.

Sinds schrijver dezes tien jaar geleden in dit weekblad een artikel publiceerde over de internationale schrotmarkt¹⁾, is er in de wereld heel wat veranderd. Ook ten aanzien van schrot is de situatie volkomen gewijzigd, niet het minst in ons land. Er is dan ook alle aanleiding om de positie van deze grondstof opnieuw te bezien.

De wijzigingen, welke zich ten aanzien van schrot hier te lande hebben voltrokken, kunnen in het kort als volgt worden gekenschetst.

Vóór de oorlog had ons land een vrij aanzienlijke schrotproductie, waarvan slechts een klein gedeelte hier te lande werd verwerkt. Het grootste gedeelte werd dan ook uitgevoerd. Deze uitvoer schommelde in de jaren 1930—1939 tussen 156.000 ton en 490.000 ton en bedroeg in dit tijdvak gemiddeld 240.000 ton. Intussen is in Nederland een staalindustrie ontstaan, die ongeveer al het schrot, dat hier beschikbaar komt, nodig heeft, zodat niets meer uitgevoerd kan worden. De verdere uitbreiding van deze industrie, die in de loop van de volgende jaren zal plaats vinden, zal zelfs invoer van schrot noodzakelijk maken.

Wat is schrot?

Schrot is oud ijzer of staal en afval van ijzer of staal, dat voor omsmelting wordt gebruikt. Het komt uit verschillende bronnen beschikbaar, die in drie grote categorieën kunnen worden onderscheiden.

Als eerste schrotbron noemen we de ijzer- en staalverwerkende industrie. Bij het verwerken van ijzer en staal op scheepswerven, in machinefabrieken en constructiewerkplaatsen, in smederijen en perserijen, in fabrieken van bouten en moeren en in die van allerlei andere ijzeren en stalen voorwerpen ontstaat afval in grotere of kleinere hoeveelheden. Dit alles is schrot, dat op gezette tijden wordt verkocht aan de schrothandel, die het op zijn beurt aan de verbruikers verkoopt. Niet al het schrot, dat door de ijzer- en staalverwerkende industrie wordt opgebracht, is onmiddellijk voor het verbruik geschikt.

¹⁾ Zie: „De internationale schrotmarkt” in „E.-S.B.” van 20 October 1937, No. 1138, blz. 767.

Een groot gedeelte moet eerst allerlei bewerkingen ondergaan. Het moet op maat geknipt of gebrand worden of tot pakketten worden geperst, voordat het kan worden verwerkt.

De tweede schrotbron vormen de sloperijen. We bouwen niet voor de eeuwigheid en ook schepen, spoorwegwagons, locomotieven, automobielen en machines hebben niet het eeuwige leven. Op een zeker ogenblik hebben zij uitgediend en dan vallen zij in handen van de sloper, komen onder de slopershamer en worden schrot.

De derde schrotbron is de gehele overige maatschappij, waar in fabrieken en werkplaatsen, maar ook in de particuliere huishoudingen telkens oude machines en werktuigen en allerlei andere voorwerpen van ijzer en staal worden afgedankt en vervangen door nieuwe. Zij vinden hun weg naar de schrothandelaar, op wiens werf men dan ook steeds tussen moeilijk te definiëren afval oude emmers, ijzeren ledikanten, fietsen en meer dergelijks kan aantreffen. Dit schrot moet steeds worden gesorteerd en bewerkt, voordat het kan worden gebruikt.

Een klein gedeelte van het schrot, dat uit deze verschillende bronnen te voorschijn komt, wordt door de schrothandel geleverd aan de ijzergieterijen. Verreweg het grootste gedeelte gaat naar de staalfabrieken, waar het in Siemens-Martin-ovens en electro-ovens tot nieuw staal wordt omgesmolten. De staalbereiding volgens het Siemens-Martin-procédé en in electro-ovens is nl. een echt regeneratiebedrijf. Slechts een kleine hoeveelheid nieuw, uit erts vervaardigd ruwijzer wordt aan een grote hoeveelheid schrot toegevoegd om staal te maken. Hieruit blijkt wel de grote betekenis, die schrot als grondstof voor de staalproductie heeft.

De vooroorlogse situatie.

Zoals hierboven reeds werd opgemerkt, had ons land vóór de oorlog een vrij aanzienlijke schrotproductie, die door de toenemende industrialisatie van jaar tot jaar groter werd en waarvan slechts een klein gedeelte in de ijzer- en staalgieterijen werd verwerkt. Een staalindustrie van betekenis bezat ons land toen nog niet. Daardoor kon veel schrot worden uitgevoerd.

Zo zou het echter niet blijven, want juist in de laatste jaren voor 1940 werd in ons land een staalindustrie gesticht, die het schrot nodig zou hebben.

De *Nederlandsche Staalfabrieken v/h J. M. de Muinck Keizer* te Utrecht ondergingen in 1937 een uitbreiding. De *Nederlandsche Kabelfabriek* te Delft besloot tot de bouw van een staalfabriek met een walserij en een draadtrekkerij te Alblasterdam, waar de productie in 1938 werd begonnen. Het *Hoogovenbedrijf* te IJmuiden bouwde ook een staalfabriek, die in het begin van 1939 in bedrijf kwam. In de onmiddellijke nabijheid van deze staalfabriek was, door *van Leer's Vereenigde Fabrieken* reeds een walserij voor dunne platen gesticht, die tijdens de oorlogsjaren door het Hoogovenbedrijf zou worden overgenomen.

Groot was de Nederlandse staalindustrie toen nog niet. Het begin was er echter en de eerste contracten voor de levering van schrot werden met de schrothandel gesloten. Indien de oorlog niet was uitgebroken, zou de staalindustrie zich geleidelijk hebben uitgebreid. Het schrotverbruik zou in overeenstemming hiermede zijn toenomen en de schrothandelaar zou zijn gedaald. Om te voorkomen, dat het schrot voor het buitenland uit ons land zou worden weggekocht, zou de Nederlandse staalindustrie zich verstaan hebben met de internationale staalindustrie. Zij zou zich misschien hebben aangesloten bij het voor de oorlog bestaande internationale schrotkartel, een inkoop- en distributie-organisatie van de schrotverbruikers in Duitsland, Engeland, België, Polen en vele andere staalproducerende landen. Om deze aansluiting te bevorderen, zou de Nederlandse Regering waarschijnlijk de schrotuitvoer onder controle hebben gesteld, zoals in vrijwel

alle landen tot steun van de binnenlandse staalindustrie was geschied.

De oorlogsjaren.

Deze logische ontwikkeling heeft niet plaatsgevonden. Wel onderging de staalindustrie gedurende de eerste oorlogsjaren nog enige uitbreiding, maar het grootste gedeelte der daartoe bestaande plannen moest blijven liggen. Van internationale afspraken omtrent het schrotverbruik kwam natuurlijk niets. Wel bestond er in ons land een uitvoerverbod van schrot, maar we zullen aanstaan zien, dat desalniettemin belangrijke hoeveelheden over onze oostelijke grenzen werden vervoerd.

De schrotproductie daalde gedurende de oorlogsjaren zeer sterk. Dit is begrijpelijk. Elk van de drie hierboven genoemde schrotbronnen leverde belangrijk minder op. De ijzer- en staalverwerkende industrie had al spoedig groot gebrek aan grondstoffen en ging steeds minder nieuw materiaal verwerken. De hoeveelheid afval was dus ook geringer. Bovendien leerde de nood zuiniger met het materiaal om te gaan. Ieder stukje werd enige malen omgekeerd, voordat het op de schrothoop terecht kwam.

De sloperijen kwamen al spoedig zonder werk. Vooral met de sloperijen van schepen was dit het geval. Deze waren gewend ook in het buitenland sloopschepen te kopen, maar het buitenland was nu voor hen afgesloten en voorzover Nederland zelf nog over schepen beschikte, werden ze niet afgedankt.

Ook de derde schrotbron leverde weinig op. Wie dacht er in die jaren over versleten gereedschap of machines, een oude kachel, een fiets of wat keukengerei af te danken?

Het is moeilijk de omvang van de schrotproductie te taxeren, daar deze zich ten dele aan statistische waarneming onttrekt. Op grond van gegevens, waarover wij beschikken, kunnen echter de volgende geschatte productiecijfers worden genoemd: 1941 — 220.000 ton, 1942 — 160.000 ton, 1943 — 90.000 ton.

De productie daalde dus sterk, ondanks het feit, dat van Duitse zijde maatregelen werden genomen om de schrotproductie te stimuleren. De Duitsers gaven bevel, dat al het bruikbare materiaal, waarvoor geen onmiddellijk emplot was, verschrot moest worden. Dit leverde niet veel op, mede doordat vrijwel alles werd gedaan wat mogelijk was om dit bevel te saboteren. De Duitsers hadden groot belang bij een omvangrijke schrotproductie. Ten behoeve van hun staalindustrie, die schrot te kort kwam, wilden zij veel schrot uit ons land weghalen. Het toenmalige Rijksbureau voor IJzer en Staal, dat zich verantwoordelijk voelde voor het in bedrijf houden van de Nederlandse staalfabrieken, heeft zich er zoveel mogelijk tegen verzet, dat deze grondstof ons land verliet, maar was niet in staat de uitvoer geheel te verhinderen.

Betrekkelijk belangrijke hoeveelheden schrot gingen dan ook gedurende de eerste oorlogsjaren naar Duitsland, al was die uitvoer niet zo groot als vóór 1940 en ook veel minder belangrijk dan de Duitsers hadden gewild. Zij haalden echter weg wat zij konden krijgen, daarbij geholpen door enkele figuren, die zich op vooraanstaande plaatsen in de schrothandel hadden weten te dringen, gebruik makend van de arisering van deze overwegend in Joodse handen zijnde bedrijfstak.

Het gevolg was, dat de Nederlandse schrotverbruikende industrie niet voldoende schrot kreeg. De staalfabrieken werden reeds in het najaar van 1941 verplicht minder schrot en meer ruwijzer te gebruiken dan zij plachten te doen, hetgeen in overeenstemming met een economische bedrijfsvoering was. Voor de hoogovens, die bij het maken van ruwijzer schrot kunnen gebruiken om ijzererts en cokes te sparen, kwam vrijwel niets beschikbaar. De gieterijen, die geen grote verbruikers zijn, kwamen er nog het beste af.

Een tweede gevolg was, dat de aanwezige voorraden

geheel werden uitgeput, want de schrotproductie was niet toereikend om zowel de schrotuitvoer mogelijk te maken als het schrotverbruik, al was dit ook beperkt, te dekken. Vooral de voorraden bij de staalfabrieken daalden sterk. Zij moesten van de hand in de tand leven en er waren ogenblikken, waarop zij slechts een voorraad voor enkele dagen hadden.

Na 1942 werd de situatie in zoverre anders, dat toen geen hoeveelheden schrot van betekenis meer werden uitgevoerd. Er was zelfs in het eind van 1943 en het begin van 1944 enige invoer van schrot uit België. De Nederlandse verbruikers kregen toen alles wat beschikbaar kwam, maar doordat de schrotproductie steeds geringer werd, kon in hun behoefte niet geheel worden voorzien.

Gedurende de laatste periode van de oorlog, toen vrijwel het gehele bedrijfsleven in ons land stagneerde, gebeurde er ook op het gebied van schrot niet veel. Er was geen verbruik meer, want de staalfabrieken stonden stil; er was ook geen schrotproductie meer, althans geen verzameling van en handel in schrot. Wel hadden grote vernielingen plaats, die materiaal opleverden, waarmee na de oorlog de schrothandel kon starten.

Nu en straks.

Na de bevrijding zijn de ijzergieterijen, de hoogovens en de staalfabrieken geleidelijk weer in bedrijf gekomen. Moeilijkheden van allerlei aard vormden aanvankelijk een beletsel om op volle capaciteit te komen, doch naarmate die overwonnen werden, steeg de activiteit en daarmede tevens het verbruik van schrot.

De situatie, die zich toen ontwikkelde, kan als volgt worden geschetst. Er was in ons land onmiddellijk na de oorlog nogal wat schrot beschikbaar. Wel was dit lang niet allemaal aanwezig in een zodanige vorm, dat het direct kon worden verwerkt, maar naarmate de activiteit in de schrothandel zich herstelde — en dit ging vrij vlug, mede doordat bij de grote firma's verschillende oude eigenaren terugkeerden — slaagde deze er in belangrijke hoeveelheden zgn. oorlogsschrot te verzamelen en althans gedeeltelijk te bewerken. De voorraden bij de schrothandel stegen aanmerkelijk, maar nog altijd bestaan die voorraden voor een groot gedeelte uit materiaal, dat nog op maat geknipt of gebrand moet worden of tot pakketten moet worden geperst. De schrotverwerkende industrie trachtte zoveel mogelijk schrot te kopen om ook weer behoorlijk in de voorraden te komen en slaagde er wel in meer te kopen dan zij verbruikte, zodat enige voorraad werd gevormd, maar zij kreeg toch niet zoveel als zij wel had willen hebben.

Hiervoor waren in hoofdzaak twee oorzaken. De eerste hebben wij reeds genoemd, nl. het feit, dat een groot gedeelte van de voorraad van de handel nog onbewerkt was en dus nog niet aan de verbruikers kon worden geleverd. De tweede oorzaak was hierin gelegen, dat vele handelaren aarzelden hun materiaal te verkopen, speculerend op de mogelijkheid, dat zij het in het buitenland tegen hogere prijzen konden afzetten.

Er is nl. internationaal een groot gebrek aan schrot. Deze schrothonger hangt vooral samen met het gebrek aan cokes. Wanneer men schrot in de hoogovens omsmelt, heeft men immers veel minder cokes nodig dan voor het reduceren van ijzererts moet worden gebruikt.

Het verlangen van de Nederlandse schrothandel om uitvoervergunning voor schrot te krijgen ging gepaard met een zekere druk van buitenlandse zijde, telkens wanneer handelspolitieke onderhandelingen werden gevoerd. Tal van landen trachtten bij die gelegenheid voor hun behoefte aan schrot in ons land dekking te vinden. De Nederlandse Regering heeft aan deze druk zo goed mogelijk weerstand geboden, maar toch is schrot uit ons land geëxporteerd. Deze uitvoer bedroeg in 1946 13.000 ton en in de eerste negen maanden van 1947 52.000 ton. Het schrot ging hoofdzakelijk naar België en Luxemburg.

Wij hebben reden om aan te nemen, dat in het vervolg niet veel schrot meer zal worden geëxporteerd. Dit lijkt ons ook heel goed. Want al mag worden verondersteld, dat tot nu toe het schrotverbruik niet zo groot was als de schrotproductie, in een niet ver verwijderde toekomst zal dit heel anders zijn. Waarschijnlijk zijn verbruik en productie thans reeds ongeveer in evenwicht; de staalindustrie heeft in ieder geval grote moeite om contracten met de schrothandel af te sluiten in de door haar gewenste omvang. In de toekomst zal het echter de vraag zijn, of de productie met de stijging van het verbruik gelijke tred zal houden.

Het is uiterst speculatief de toekomstige schrotproductie te voorspellen. Voor de oorlog was deze ca. 300.000 ton per jaar. Ongeveer 3/8 van deze hoeveelheid kwam voort uit de ijzer- en staalverwerkende industrie, inclusief de spoorwegen en de mijnen. Ongeveer 1/8 leverden de sloperijen op. De rest, dus ongeveer de helft, kwam uit alle hoeken en gaten van de maatschappij.

Wat zal in de toekomst elk dezer bronnen opleveren? De ijzer- en staalverwerkende industrie zal over enige tijd minstens evenveel en waarschijnlijk zelfs iets meer opleveren dan vroeger, want het verbruik van ijzer en staal zal wel groter worden. De sloperijen zullen echter gedurende een reeks van jaren minder schrot produceren dan vroeger. Niet alleen vormt het gebrek aan deviezen een beletsel voor het kopen van sloopschepen in het buitenland, maar bovendien heerst daar in verband met de algemene schrothonger een felle concurrentie met betrekking tot deze objecten. Wat tenslotte de overige maatschappij zal opleveren, is een groot vraagteken. Natuurlijk zullen langzamerhand weer meer normale toestanden ontstaan, maar nog lang zal er weinig neiging bestaan iets af te danken, dat nog enigszins bruikbaar is.

Alles bij elkaar is er reden om te veronderstellen, dat in de eerstkomende jaren de *schrotproductie* wel weer ongeveer 300.000 ton per jaar zal bedragen, misschien iets meer, misschien ook wat minder.

De *behoefte aan schrot* is gemakkelijker te taxeren. De uitbreidingsplannen, die de Nederlandse staalindustrie koestert, zullen zeker niet geheel binnen een tijdvak van enkele jaren tot uitvoering komen. Dat gedeelte van deze plannen, dat spoedig zal worden gerealiseerd, is echter reeds zo omvangrijk, dat de behoefte aan schrot weldra groter zal zijn dan 300.000 ton per jaar.

Er zal dus een tekort zijn aan schrot, dat vroeger een der weinige grondstoffen was, waarover ons land in overvloed beschikte en dat het verkocht aan ieder, die er een goede prijs voor wilde betalen. Dit zal in de toekomst anders moeten zijn. We zullen met deze Nederlandse grondstof zuinig moeten omgaan en er zal een politiek moeten worden gevoerd, die erop gericht is te bevorderen, dat dit materiaal zo intensief mogelijk wordt verzameld en de meest nuttige bestemming krijgt, nl. in de Nederlandse staalindustrie.

Welke maatregelen?

We hebben reeds gezegd, dat waarschijnlijk geen schrot meer voor export zal worden vrijgegeven. Het consequent handhaven van het uitvoerverbod is absoluut noodzakelijk om het te verwachten schrottekort zo gering mogelijk te maken. De uitvoervergunningen, die in 1946 en 1947 zijn gegeven, betroffen veelal materiaal, dat zodanig was, dat het zich voor verwerking in de Nederlandse staalindustrie niet goed leende. Het zal echter aanbeveling verdienen, indien men zich principieel op het standpunt plaatst, dat al het schrot hier te lande kan worden gebruikt, eventueel na goede bewerking. De staalfabrieken zullen in overleg met de schrothandel het vraagstuk van de zgn. niet bruikbare soorten hebben op te lossen, want we kunnen deze hoeveelheden niet missen.

Geen export dus, maar wel invoer. Het lijkt op het ogenblik een utopie, over invoer van schrot te spreken.

Nergens ter wereld is men bereid schrot af te staan. Deze situatie kan echter veranderen, wanneer de cokesproductie weer eens toeneemt. Zoals we reeds hebben opgemerkt hangt de schrothonger samen met het gebrek aan cokes. Als cokes weer overvloediger is, zal het schrotverbruik in de hoogovens afnemen en dan zullen landen als België en Frankrijk, die vroeger exporteurs van schrot waren, misschien weer als zodanig optreden. Verder zou het redelijk zijn, indien bij wijze van herstelbetaling uit Duitsland een hoeveelheid schrot werd geclaimd, die overeenkomt met hetgeen de Duitsers tijdens de oorlog hier hebben weggehaald.

Om het verzamelen van schrot te bevorderen, is een goede prijsvaststelling nodig. Het is bij dit artikel al net als bij alle andere goederen, dat de omvang van de productie afhankelijk is van de prijs, die er voor te maken is. Is de prijs te laag, dan is de productie gering, want dan wordt niet al het schrot verzameld. Nu menen wij, dat, vooral sedert de laatste prijswijziging, de prijs op een redelijk niveau ligt.

Nauw hiermee samen hangen de kosten van bewerking van het schrot. De schrothandel klaagt er over, dat deze thans zo hoog zijn. Ook klaagt men er over, dat geen voldoende materiaal en gereedschappen te krijgen zijn, die men bij de bewerking nodig heeft. Verder is er gebrek aan arbeidskrachten. Met dergelijke euvelen kampt het gehele Nederlandse bedrijfsleven en ze zijn niet zo gemakkelijk uit de wereld te helpen, maar toch zou het aanbeveling verdienen, indien de instellingen, die hier iets kunnen doen, zouden bedenken, dat het Nederlandse bedrijfsleven o.a. gebaat is bij een goed functioneren van de staalindustrie en dat deze over voldoende schrot moet beschikken om te kunnen werken. Voor een bijzondere behandeling van de schrothandel is dus zeker enige aanleiding.

Wij hopen; dat dit overzicht er toe zal bijdragen, dat de betekenis, die schrot — een der weinige grondstoffen, waarover ons land beschikt — voor de Nederlandse industrie heeft, meer algemeen wordt begrepen.

Delft.

J. W. F. SLIGTING.

KOELEN OF VRIEZEN? (II)¹⁾

Inleiding.

Onder bovenstaande titel werd in het nummer van 26 Maart jl. een artikel opgenomen met als ondertitel „Mogelijkheden voor de Nederlandse trawlvisserij”. In dit artikel werd uiteengezet, dat de visrijksdom in de Noordzee beperkt blijkt te zijn, doch dat daarentegen de vraag naar vis is gestegen. Voor Nederland werd in dit verband op de toeneming van de bevolking gewezen. Tevens werd vastgesteld, dat ons land thans, als gevolg van de uitschakeling van Duitsland als producent, grotere afzetmogelijkheden in het buitenland heeft. Nieuwe visgebieden dienen daarom te worden geëxploiteerd, met name rondom IJsland en in de Barentssee.

De moeilijkheid hierbij is echter, dat de lange afstand de vis blootstelt aan een grotere kans op bederf. Daarom is het van belang, dat de koeltechniek belangrijk kan worden verbeterd. Bij het koelen dient men er rekening mede te houden, dat de visserij op het hoge Noorden, zolang men blijft conserveren bij temperaturen omstreeks het vriespunt, steeds het karakter blijft behouden van een wedloop tussen het bederf van de vis en de lange afstand.

Bevriezen van vis aan boord als alternatief van het koelen.

Het is wel daarom, dat sinds plm. 1925 de aandacht zich meer en meer richt op een veel radicaler oplossing:

¹⁾ De publicatie van dit tweede gedeelte heeft, door omstandigheden buiten de schuld van de schrijver, aanzienlijke vertraging ondervonden (Red.).

het vriezen. Meestal spreekt men van „diepvriezen”, en drukt daarmee uit, dat men inderdaad tot temperaturen belangrijk onder het nulpunt-afkoelt. Aan land is deze conserveringsmethode reeds lang in gebruik, het aantal onderzoekingen, dat hierop betrekking heeft, is legio, en men weet thans nauwkeurig, hoe men daarbij te werk moet gaan. Het lijkt verder geen twijfel meer, of met het diepvriezen zijn zeer goede resultaten te bereiken, ja, zelfs blijkt vis één van de artikelen te zijn, die hiervoor bij uitstek geschikt zijn!

We willen tevens echter nog eens onderstrepen, dat het diepvriezen iets geheel anders is dan het koelen en dat er tussen deze twee geen enkel compromis mogelijk is! Men heeft nl. vastgesteld, dat juist een licht bevriezen van de vis, bijv. bij temperaturen tussen -2° en -5° C tot spoedig bederf aanleiding kan geven, en hoogst ongewenst is. Bij het diepvriezen gebruikt men daarom temperaturen van -10° tot -25° , in sommige gevallen nog lager.

Weliswaar voltrekken zich ook bij die temperaturen veranderingen in de vis, waardoor deze in kwaliteit achteruitgaat, doch het tempo daarvan is zoo langzaam, dat men met evenveel maanden houdbaarheid kan rekenen als bij gekoelde vis met dagen.

Hierbij is echter één voorwaarde gesteld, nl. deze, dat de vis in zo vers mogelijke toestand moet worden bevoren. Deze eis van versheid gaat zelfs nog verder dan bij vis, die voor directe consumptie bestemd is²⁾. Zodoende kan alleen dicht bij de kust gevangen vis aan land worden bevroren; voor vis uit de Noordelijke wateren is de enige oplossing, ze aan boord te bevriezen.

Nu is echter het vriezen op een schip een zeer ingewikkeld probleem, waaraan wel in alle betrokken landen reeds lang de grootste aandacht wordt besteed, doch waarvoor tot nu toe nog geen definitieve oplossing is gevonden. Ook hier doen zich echter verschillende mogelijkheden voor, die wij hieronder — natuurlijk slechts zeer globaal — willen bespreken. Men kent tegenwoordig vriesinstallaties, die op zeer uiteenlopende principes gebaseerd zijn. Een groep daarvan werkt met baden van gekoelde pekkel, waarin de vis wordt gedompeld, ofwel door het besproeien of verstuiven van pekkel. De meeste van deze apparaten zullen op een slingerend schip zeer moeilijk te gebruiken zijn, en bovendien is gebleken, dat het directe contact van het visvlees met de pekkel op het eindproduct van nadelige invloed is.

In een tweede groep van vriesapparaten worden de vissen, hetzij in hun geheel, hetzij in groepen, hetzij in delen, blootgesteld aan een zeer krachtige luchtstroom van een temperatuur in de buurt van -35° C (vries-tunnels).

Een derde groep apparaten perst de vis tussen twee of meer metalen wanden, aan de andere kant waarvan of een koude pekkelstroom er langs wordt gevoerd, of een samengeperst gas expandeert. Door het onmiddellijk contact met het koelende oppervlak wordt een zeer snelle afkoeling bereikt, die een gunstige uitwerking heeft op het eindresultaat.

Voor de beide laatste groepen van apparaten, die met lucht en die met contactvlakken, komen in aanmerking voor montering op een schip. Beide bieden echter geheel verschillende mogelijkheden. De contactapparaten eisen alle een grote gelijkvormigheid van de te vriezen objecten, omdat de onderlinge afstanden tussen de contactvlakken ofwel onveranderlijk vaststaan, ofwel zeer weinig speling toelaten. Aan een dergelijke uniformiteit kan de vis niet voldoen, zodat dit de noodzaak met zich meebrengt, de vis in kleine, zoveel mogelijk gelijke delen te verdelen, d.w.z. de vis moet in moten-gevroren worden, of als pakjes filets. Het is duidelijk, dat in zo'n geval aan de

²⁾ C. J. H. van den Broek: „De betekenis van het snelvriezen in het visserijbedrijf”. Meded. v. d. Nederl. Veren. v. Koeltechniek No. 92 (1947) blz. 6-59.

bewerking van de vangst, die toch onmiddellijk na elke trek gebeuren moet, hoge eisen worden gesteld. Men is in zo'n geval wel aangewezen op een grotendeels machinale verwerking, omdat het uitgebreide personeel, dat voor een bewerking met de hand nodig zou zijn, onmogelijk op een trawler plaats zou kunnen vinden. Helaas bestaat er ten aanzien van de hiervoor in aanmerking komende machines veel minder ervaring dan van de diepvriesinstallaties zelf, en het staat bovendien nog te bezien, of die apparaten, die te land betrouwbaar functionneren, ook op een schip zonder hapereen zullen blijken te werken. Hier staat men vooralsnog voor een grote verscheidenheid van onbekende punten, die feitelijk alleen door een praktisch onderzoek opgehelderd kunnen worden en waarvan men niet verwachten mag, dat ze anders dan na een jarenlange ervaring volledig beheerst zullen worden.

Tegenover dit alles staat, dat een dergelijke intensieve verwerking aan boord van het schip vele voordelen biedt. Men verkrijgt een fraai, gemakkelijk distribueerbaar en uniform product, dat bovendien panklaar aan de consument wordt aangeboden, en daardoor juist bij de zeker sterk vereenvoudigde levensomstandigheden in de komende jaren zeer in aantrekkelijkheid zal winnen. Daarnaast kunnen de delen van de vis, die anders als afval verloren gaan, reeds aan boord verwerkt worden tot vismeel. Behalve de directe baten hiervan geeft dit ook een belangrijke besparing in het transport. Immers, er gaat bij fileren van rondvis tussen de 55 pCt en 65 pCt van het gewicht als afval verloren. Wanneer de vis in zijn geheel aan de consument verstrekt wordt, rekent men, dat deze plm. 40 pCt als oneetbaar verwijderd. Dit deel wordt dus steeds als nodeloze ballast in de lading meegevoerd. Verwerkt men het echter tot vismeel, dan verwijderd men daaruit door het drogen ongeveer 80 pCt water, hetgeen dus hierop neerkomt, dat minstens $\frac{8}{10} \times 40$ pCt = ruim 30 pCt ofwel ongeveer een derde deel op de lading wordt bespaard! Bovendien kan men uit de levers traan bereiden, en ook is mogelijk, dat sommige andere organen (hom, kuit, alvleesklier) zich lenen tot de bereiding van hormoonpraeparaten, en zodoende een belangrijke nevenopbrengst leveren. Tenslotte laten zich de kleine pakjes moten of filets zeker gemakkelijker in de vriesruimen stuwen dan dit met op ijs gekoelde hele vissen het geval is, zodat ook in dit opzicht een besparing van de laadruimte wordt bereikt.

Bij gebruik van een vriestunnel daarentegen kan men met een veel eenvoudiger voorbehandeling volstaan, omdat deze apparaten ook het vriezen van gehele vissen toelaten, en men de vis dus alleen maar behoeft te strippen. De voorbehandeling komt dan dus vrijwel op hetzelfde neer als hetgeen men tot dusver bij het koelen gewoon was, en daardoor zal deze methode misschien gemakkelijker inburgeren en zeker minder moeilijkheden met personeel met zich brengen. Zelfs achten wij het niet uitgesloten, dat het mogelijk zal blijken ook het strippen achterwege te laten en de vis meteen uit het net, na een korte afspoeling, in te vriezen. Gegevens hierover uit andere landen staan ons alleen betreffende haring ten dienste, doch eigen oriënterende proefnemingen hieromtrent gaven gunstige resultaten. Ongetwijfeld zou dit het gehele procédé buitengewoon vereenvoudigen. Maar vóór het zover is zal het nodig zijn, dat hieromtrent meer onderzoekingen worden gedaan.

Natuurlijk zal men bij het invriezen van gehele (gestrippte of niet gestrippte) vis het voordeel van de verwerking der oneetbare delen moeten laten varen. Ook eist de in lucht bevroren vis of een verpakking, die bij de hele vis natuurlijk moeilijk is aan te brengen, of een tegen uitdroging beschermend ijslaagje (glacering), dat echter, omdat het verdampt, van tijd tot tijd vernieuwd moet worden. De pakjes filet daarentegen kan men vóór het bevroren voorzien van een verpakking, die geen

verdere verzorging behoeft. Tenslotte zal men inzien, dat de stijve bevroren vissen in het vriesruim een belangrijk grotere ruimte innemen dan de regelmatige pakjes filet, zodat men ook een grotere vriesruimte nodig zal hebben. Overigens kan met de lucht-vriesmethode de vis ook zeer goed in ieder stadium van verdere verwerking worden ingevroren.

Zijn er dus vele argumenten voor en tegen, die de keus van de vriesmethode moeilijk maken, hetzelfde is het geval wanneer men zich afvraagt, welk type schip het meest geschikt is. Duidelijk is, dat het monteren van de vele installaties, die het vriezen aan boord met zich brengt, op een trawler zeer veel ruimte zal vergen. Op zijn minst zal de vriestrawler dus belangrijk groter moeten zijn dan onze IJslandboten van voor de oorlog.

Men heeft dan ook tegenover dit plan de mogelijkheid overwogen te werken met een combinatie van een groot vriesschip en meerdere kleine trawlers, die uitsluitend vissen en telkens na enkele dagen hun vangst aan het vriesschip afgeven. Dit laatste zgn. moederschip is dus niet ten behoeve van het vissen aan bepaalde afmetingen gebonden en biedt daardoor de mogelijkheid tot het plaatsen van grote vriesinstallaties en voorbereidingsmachines, een traankokerij en vismeelfabriek en ruime vrieskamers, alsook tot het bergen van een uitgebreid personeel. Een dergelijk moederschip kan zeer lang van huis blijven, omdat de vis, eenmaal bevroren, maandenlang een zeer goede kwaliteit behoudt. Tegenover de vele voordelen, die een dergelijke opzet in zich draagt, staat echter de grote technische moeilijkheid, de vangst van de vangschepen naar het moederschip over te brengen in volle zee, en dat bij de uiterst zware weersomstandigheden, waarvoor de Noordelijke wateren terecht berucht zijn. Bovendien zal het meenemen van een zo uitgebreid vakkundig en zeewaardig personeel alleen al aan lonen enorme lasten met zich brengen. Desalniettemin verluidt, dat men in de Verenigde Staten bezig is een vriesmoederschip te bouwen.

Wanneer dan tenslotte de bevroren vis aan land wordt gebracht, moet daar een vrieshuis aanwezig zijn van voldoende capaciteit om alle fluctuaties van de aanvoer te kunnen opvangen. Dan moet de gehele verdere verzending onder het handhaven van dezelfde temperatuur, dus met vrieswagens, vrieschepen etc. verzorgd worden, en tenslotte moet iedere kleinhandelaar over een vrieskast beschikken, van waaruit hij de consument moet bedienen. Van deze gehele zgn. vriesketting is in ons land nu nog zo goed als niets aanwezig, maar daar deze apparaten ook voor de distributie van velerlei andere levensmiddelen (groenten, fruit, bijv.) dienen, begint deze zich te ontwikkelen. In de V.S. beschikt men reeds vele jaren over een dergelijke vriesketting en dank zij deze kan tot ver in het binnenland de consument op elk uur van de dag over verse vis beschikken. Volgens de daar opgedane ervaringen heeft dit de omzet van visserijproducten enorm gestimuleerd, en ook thans verwachten velen een stijgend verbruik van visserijproducten, dank zij de gunstige ontvangst, die de snel bevroren viswaren overal ten deel is gevallen.

Overzien wij thans deze gezichtspunten (in de opsomming hebben wij ons uiteraard ten eerste moeten beperken), dan valt wel op, hoeveel vrijer men komt te staan, wanneer men het koelen prijs geeft en tot het vriezen van de vis overgaat. De noodzaak van een onmiddellijk distribueren en consumeren na aankomst vervalt geheel; men kan de vis desnoods nog enige maanden langer opslaan, en dus de distributie en verkoop geheel aanpassen aan de vraag. Teleurstellingen tengevolge van een plotseling bederf onderweg komen niet meer voor. Intensieve controle, grote zekerheid omtrent het eindproduct, en daarmee vertrouwen van de zijde van de consument zijn daarvan het gevolg. De mogelijkheden voor een verdere ontwikkeling van het gehele visserij-

bedrijf zijn vele. Mits... er een oplossing gevonden wordt voor de talrijke technische problemen, waarvoor we thans nog staan.

Hier kan maar één ding helpen, en dat is: doen!

Door een centraal geleide samenwerking van economische, biologische en technische deskundigen zullen de nodige experimenten moeten worden uitgewerkt. De meeste problemen zullen pas tot oplossing gebracht kunnen worden wanneer men de betreffende methoden en apparaten ter plaatse op hun bruikbaarheid onderzoekt. Daarbij zal de grote mate van onzekerheid, die er thans nog bestaat ten aanzien van de mechanische bewerking van de vis aan boord, ons dwingen, deze zaak van de eenvoudigste zijde te benaderen, m.a.w. te beginnen met het monteren van een eenvoudige vriesinstallatie aan boord van een gewone trawler, om dan aan de hand van proefnemingen met het bevroren van al dan niet gestripte vis te zoeken naar de eenvoudigste wijze van voorbehandeling, de kleinst toelaatbare bevriescapaciteit en de hoogst toelaatbare bewaartemperatuur. Uit de hiermee opgedane ervaringen en uit de resultaten, die men in andere landen in dit opzicht heeft verkregen³⁾, zullen de gegevens verzameld worden, volgens welke een geheel nieuw georiënteerde visserij zal moeten worden opgebouwd. Dit zal zeker niet zonder vele kosten en inspanning kunnen worden volbracht.

Doch moet dit een reden zijn, er van af te zien, dit vraagstuk aan te pakken? En dus maar bij het koelen te blijven en ons met deze oplossing tevreden te stellen, die echter nooit meer dan halfslachtig kan zijn? Wij zagen immers dat het koelen ook bepaalde mogelijkheden inhield, doch dat deze inderdaad beperkt waren! Zou men zich thans hiertoe bepalen, dan is de kans waarlijk groot, dat men het later ten zeerste zou betreuren, van de thans geboden gelegenheid tot een *grondige* vernieuwing van ons visserijbedrijf niet het volle profijt te hebben getrokken, en zich inplaats daarvan te hebben vergenoegd met een oplossing, die gedoemd is nooit meer te kunnen zijn dan een lapmiddel!

Utrecht.

C. J. H. VAN DEN BROEK.

³⁾ Sinds het eerste deel van dit artikel verscheen, is in Engeland de reuzen-trawler „Fairfree” voor Fresh Frozen Foods Ltd. gebouwd. Dit schip is van snelvriesinstallaties voorzien en herbergt op vele punten betreffende vangst en verwerking van de vis verrassende vondsten. Het ziet er naar uit, dat de oplossing van het probleem van het snelvriezen op zee hiermee belangrijk dichterbij is gebracht.

INGEZONDEN STUK.

EEN DIEPVRIESINDUSTRIE OP COÖPERATIEVE GRONDSLAG?

Mr H. J. Louwes te 's-Gravenhage schrijft ons:

Na publicatie van het artikel van de heer Padmos onder bovenstaande titel in „E.-S.B.” van 17 September j.l. is ook in andere bladen, met name in de grote pers, aandacht gewijd aan de mogelijkheid van exploitatie ener diepvriesindustrie op coöperatieve grondslag. De conclusie in het bovengenoemde artikel was, dat voor overdracht aan de gezamenlijke tuinders geen aanleiding bestond, dat dit zelfs op ernstige bezwaren zou stuiten, mede gezien het coöperatieve-karakter der exploitatie.

De uiteenzetting van de heer Padmos geeft aanleiding ook enige andere kanten van deze aangelegenheid te belichten, zoals trouwens ook reeds ten dele in de pers is geschied, teneinde te voorkomen, dat wellicht moeilijk uit de weg te ruimen misverstanden ontstaan.

Het betoog van de heer Padmos kristalliseert zich in twee conclusies:

1. er bestaat geen aanleiding voor overdracht der diepvriesindustrie aan de tuinders, omdat de positie van de tuinder door het bestaan van een zelfstandige diepvriesindustrie niet zal worden bedreigd;

2. er bestaan zelfs grote bezwaren tegen deze overdracht, omdat de grote risico's, verbonden aan deze verwerkende industrie, beter door outsiders kunnen worden gedragen, terwijl bovendien deze risico's door het geringere aanpassingsvermogen van het coöperatief bedrijf onnodig worden verhoogd.

Voor een goed begrip van het vraagstuk is het gewenst zeer in het kort te schetsen, hoe het aan tuinderszijde met de afzet der door hen geteelde producten is gesteld. De tuinders bieden hun producten aan via de veilingen. Vóór het bestaan der veilingen verzorgde iedere tuinder zelf de afzet van zijn producten. Eén van de bezwaren van deze methode was, dat er geen marktprijs tot stand kon komen, tengevolge waarvan de producenten meestal te weinig voor hun producten ontvingen. De veilingen brachten een grote verbetering; er kwam een plaats, waar vraag en aanbod elkaar ontmoetten, en deze concentratie van vraag en aanbod betekende, dat door de producenten een redelijke prijs voor hun producten kon worden gemaakt. Een redelijke prijs kan echter alleen tot stand komen, indien zowel ten opzichte van de vraag als ten aanzien van het aanbod van voldoende concurrentie sprake is. Nu begint zich de laatste tijd juist aan de vraagzijde een wijziging te voltrekken. Deze wijziging wordt vooral veroorzaakt door de groeiende betekenis der industriële verwerking van tuinbouwproducten. Deze industrieën nemen over het algemeen veel grotere hoeveelheden in één keer op dan andere kopers, bijv. groentehandelaren, en reeds hierdoor kunnen zij een zekere invloed op de prijsvaststelling der producten uitoefenen. Maar bovendien kan de industrie veel gemakkelijker dan de handel tot overeenstemming komen, wanneer het gaat om de prijzen waarvoor moet worden ingekocht. Het is duidelijk, dat bij een verdergaande ontwikkeling in deze richting de positie van het aanbod wordt verzwakt.

Onder deze omstandigheden valt het te begrijpen, dat de producenten, de tuinders, zich bezinnen op welke wijze zij hun invloed op de markt kunnen vergroten en een tegenwicht kunnen vormen tegen deze concentratie van de vraag. En in het licht van het bovenstaande is het duidelijk, dat men daarbij in het bijzonder aan deelneming aan de industriële verwerking denkt. Nu deed zich een mogelijkheid voor om invloed te krijgen op de verwerking van tuinbouwproducten, i.c. door overname der onder beheer staande diepvriesbedrijven. Deze diepvriesindustrie, en hiermede komt de tweede conclusie van de heer Padmos ter sprake, heeft echter betrekkelijk grote risico's. In de eerste plaats vraagt deze industrie een belangrijke kapitaalsinvestering. Het probleem echter, waarom het bij de diepvriesindustrie in het algemeen en bij deze onder beheer staande diepvriesbedrijven wel zeer in het bijzonder gaat, is het probleem van de afzet. Deze bedrijven zijn nl. tijdens de bezetting door de Duitsers gebouwd, vooral met het oog op het aanleggen van grote voedselvoorraden; de afzet der producten op commerciële basis speelde bij de bouw van deze bedrijven geen rol van betekenis. Dit betekent, dat degene, die zich met de exploitatie dezer bedrijven wil gaan bezighouden, eerst een afzetgebied moet gaan vinden. Het spreekt vanzelf, dat exploitatie van een dergelijke industrie door de tuinders alleen een zeer riskant karakter moet hebben. Bovendien zullen echter, althans voorlopig, de kwantiteiten, die deze bedrijven uit de markt kunnen nemen, betrekkelijk klein zijn. Voorshands zal derhalve de invloed, die de tuinders op deze wijze op de markt kunnen uitoefenen, gering zijn.

Toen de Regering dan ook de centrale representatieve organisatie der tuinders, het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen, polste inzake haar belangstelling voor overname dezer bedrijven, was de reactie dezer organisatie in eerste instantie afwijzend. Uit het artikel van de heer Padmos moet men echter opmaken, dat er sprake is van overdracht van de diepvriesbedrijven aan en de afwikkeling der risico's op de gezamenlijke tuinders

uitsluitend. Deze voorstelling van zaken is onjuist; de gezamenlijke tuinders denken niet daaraan.

Dat thans desalniettemin door het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen grote belangstelling voor de overneming dezer bedrijven aan de dag wordt gelegd, komt, doordat gehele nieuwe perspectieven zijn geopend. De mogelijkheid bestaat nu voor een exploitatie op veel bredere basis dan door de gezamenlijke tuinders alleen, een exploitatie op coöperatieve basis, waardoor zowel het probleem van de kapitaalvoorziening als dat van de afzet in een ander daglicht komen te staan, terwijl zich bovendien voor de tuinbouw in zijn geheel nieuwe mogelijkheden voordoen.

Men heeft een uitermate belangrijke en waardevolle partner in de diepvriesindustrie weten te interesseren, nl. de Co-operative Wholesale Society (C.W.S.) in Engeland. Reeds enige tijd koopt de C.W.S. diepgevroren producten in ons land aan; thans is echter de C.W.S. genegen rechtstreeks in deze industrie te participeren. Om de volgende redenen is de eventuele participatie van de C.W.S. van zo grote betekenis, niet alleen voor de diepvriesindustrie als zodanig, maar ook voor een grote, belangrijke groep van onze landbouwende bevolking.

De betekenis van de deelneming der C.W.S. voor de afzet van diepgevroren producten.

De Co-operative Wholesale Society is de centrale organisatie van de verbruikscöoperaties in Engeland. Tot haar vele functies behoort de centrale aankoop van goederen, die de Engelse plaatselijke verbruikscöoperaties nodig hebben. Bij deze verbruikscöoperaties zijn bijna 10 miljoen leden aangesloten, die daar een grote verscheidenheid van gebruiksgoederen betrekken; niet slechts levensmiddelen, maar ook schoenen, meubelen, drogisterij-artikelen, textiel, tabaksartikelen, elektrische artikelen, enz., worden in haar winkels verkocht, terwijl voorts restaurants, café's en hotels worden geëxploiteerd. De verkoop geschiedt in de 24.000 winkels, die de plaatselijke verbruikscöoperaties exploiteren en waarin dagelijks voor meer dan een miljoen pond wordt omgezet.

De centrale inkooporganisatie voor dit enorme distributie-apparaat, de C.W.S., heeft zich niet tot de inkoop beperkt, maar houdt zich ook bezig met de vervaardiging van de goederen, welke de plaatselijke coöperaties nodig hebben. Zij exploiteert thans 127 fabrieken, waarin in het totaal 43.000 man werken en waarvan de jaarlijkse omzet £ 48.500.000 bedraagt. Een kenmerkende trek in het beleid van de C.W.S. is het zoeken van nauwe samenwerking met buitenlandse coöperatieve organisaties. Met de Nieuw-Zeelandsche producentenorganisatie van boter bestaat reeds geruime tijd een vèrgaande samenwerking inzake de levering van boter. In samenwerking met Scandinavische verbruikscöoperaties worden gloeilampenfabrieken geëxploiteerd. Thans is de C.W.S. bereid in nauwe samenwerking met de Nederlandse producentenorganisaties de exploitatie van diepvriesbedrijven ter hand te nemen.

De betekenis van de C.W.S. voor de afzet van diepvriesproducten is duidelijk. In Engeland bereikt de verbruikscöoperatie niet slechts bepaalde, over het algemeen minder koopkrachtige groepen der bevolking, maar ook de bevolkingslagen met grotere koopkracht. Daarbij komt, dat de Engelse consument na de oorlog een toenemende behoefte vertoont aan diepgevroren producten.

Maar ook in ander opzicht is de eventuele participatie van de C.W.S. van betekenis, namelijk voor de afzet van tuinbouwproducten in het algemeen.

Engeland, gedurende lange tijd een zeer belangrijk afnemer van onze tuinbouwproducten, begint meer en meer de import van Nederlandse tuinbouwproducten te beperken. Dit streven is niet uitsluitend een direct gevolg van de valutamoelijkheden, waarmee Engeland te kampen heeft. Tijdens de laatste oorlog is nl. de agra-

rische productie, ook de voortbrenging van tuinbouwproducten, krachtig opgevoerd. In de jaren 1939-1945 wist men in Engeland de agrarische productie, uitgedrukt in calorieën, met niet minder dan 70 pCt te vergroten. Onder de tegenwoordige omstandigheden is het niet waarschijnlijk, dat Engeland op de ingeslagen weg zal terugkeren. De voorziening met in eigen land voortgebrachte tuinbouwproducten krijgt een toenemende betekenis in Engeland. Wat dit voor onze tuinbouw betekent, wier andere grote afzetgebied Duitsland voor geruime tijd is uitgeschakeld, behoeft niet nader uiteengetzt te worden.

Het is duidelijk, welke de betekenis is voor onze tuinbouw van een machtige en invloedrijke partner als de Engelse coöperatieve verbruiksbeweging, belichaamd in de C.W.S., die tot voor kort zelfs door een aantal zetels in het Lagerhuis was vertegenwoordigd, maar thans, politiek tenminste, in de in Engeland aan het bewind zijnde politieke partij is opgegaan. Want de C.W.S. zal niet alleen grote kwanta bevoren producten afnemen; er zijn voldoende aanwijzingen, dat zij van haar eventuele deelneming in de diepvriesindustrie gebruik wil maken om zich tevens toe te leggen op de import van verse groente en van fruit. Vandaar haar streven om rechtstreeks met de producentenorganisaties in contact te komen.

Komt het exportprobleem hierdoor in een geheel ander licht te staan, ook wat het eigen land betreft zijn voldoende perspectieven aanwezig. In dit verband kan worden gewezen op de reeds bestaande distributieketen, op het distributie-apparaat van de verbruikscöoperatie en vooral op een coöperatieve organisatie van meer dan 3.000 individuele groentehandelaren, die doende zijn zich te voorzien van de apparatuur benodigd voor de verkoop van diepgevroren producten en die bereid zijn met een diepvriesindustrie op coöperatieve basis in zee te gaan.

Tenslotte nog de opmerking van de heer Padmos, dat de risico's van deze industrie met een dynamisch karakter nodeloos worden vergroot, doordat het coöperatief bedrijf een geringer aanpassingsvermogen heeft dan het particuliere bedrijf. Deze niet nader geargumenteerde bewering is geheel voor rekening van de heer Padmos. Het is in dit verband wellicht van belang op te wijzen, dat in belangrijke sectoren van de landbouwverwerkende industrie, waar coöperatieve en niet-coöperatieve bedrijven beide werkzaam zijn, het coöperatief bedrijf overheerst. De zuivelindustrie is bijv. wat de verwerking van de grondstof betreft voor ± 75 pCt op coöperatieve leest geschoeid, de aardappelmeelindustrie voor ± 85 pCt, de stocarton- en beetwortelsuikerindustrie voor ongeveer 60 pCt. Zulks wijst niet op een geringer aanpassingsvermogen van het coöperatieve bedrijf tegenover het particuliere bedrijf; eerder zou men het tegendeel kunnen volhouden, hetgeen hier echter geenszins de bedoeling is.

Wat de financiële risico's dezer industrie betreft: deze zouden bij overname door de coöperatieve bedrijven door een financieel zeer sterke combinatie worden gedragen, nl. de C.W.S. aan de ene kant en een aantal financieel krachtige Nederlandse coöperatieve organisaties aan de andere kant. Van afwenteling van het risico of van het grootste deel van het risico op de tuinders is, zoals reeds opgemerkt, geen sprake.

Zoals reeds is gebleken, is de exploitatie der thans onder beheer staande diepvriesbedrijven niet zonder risico's. Het is echter in het geheel niet bewezen, dat exploitatie op coöperatieve basis met meer risico's gepaard zou gaan dan wanneer de exploitatie op andere basis plaats zou vinden.

In wijder verband betekent de deelname van Nederlandse zijde een constructieve bijdrage tot de oplossing van een vraagstuk, waarmee het belangrijkste onder-

deel van de tuinbouw binnenkort te kampen krijgt, nl. het vraagstuk hoe de overschotten aan groenten en fruit af te zetten. De betekenis van deze nieuwe ontwikkeling kan op langere termijn gezien zódanig zijn, dat zelfs een niet rendabele exploitatie gedurende de eerste tijd hieraan ondergeschikt is.

Ter vermindering van misverstand is het goed erop te wijzen, dat het in deze aangelegenheid niet gaat over de vraag, of de Overheid een uitgesproken standpunt moet innemen met betrekking tot de landbouwcoöperatie. Wanneer de Overheid grote belangstelling aan de dag legt voor het initiatief van coöperatieve zijde, doet zij dit, omdat hierbij grotere belangen zijn betrokken dan de directe geldelijke voordelen van de overdracht. En juist indien een exploitatie op coöperatieve basis plaats zou vinden, treden deze grotere belangen op de voorgrond, omdat coöperatie nimmer doel op zichzelf is, maar een middel om de belangen van de groepen, die zij vertegenwoordigt, te behartigen.

Naschrift.

Het is te betreuren, dat de heer Louwes, wanneer hij het al nodig vond in te gaan op bijzonderheden van de thans te vormen coöperatieve combinatie, de bespreking daarvan niet gescheiden heeft gehouden van het onderzoek naar de diepvriesindustrie als zodanig, daar een juiste beoordeling hierdoor ten zeerste wordt bemoeilijkt.

In herinnering worde daarom gebracht, dat door mij werd behandeld de vraag, of zich bij de diepvriesindustrie verschijnselen hadden voorgedaan, welke een exploitatie op coöperatieve grondslag *gewenst* deden zijn en welke voor de Regering aanleiding konden zijn geweest de onder beheer gestelde diepvriesondernemingen aan het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen aan te bieden. Hiervan uitgaande zal het duidelijk zijn, dat de door mij geformuleerde conclusies niet kunnen worden aangetast door het resultaat van de transactie met de C.W.S., daar zelfs door een volledig succes van de nieuwe combinatie niet zal kunnen worden bewezen, dat er *aanleiding* bestond deze industrie op coöperatieve grondslag te brengen, zodat het optreden der Regering hierdoor ook niet zal kunnen worden gemotiveerd.

Uit het schrijven van de heer Louwes zou voorts op verschillende plaatsen kunnen worden opgemaakt, dat het optreden van het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen door mij zou zijn becritiseerd. Dit is echter niet zo; diens houding is zelfs niet ter sprake geweest. Hiertoe bestond overigens ook geen aanleiding, daar dit Bureau uiteraard volkomen vrij was de geboden hand te accepteren. Wel echter zou critiek op de houding van de Regering kunnen worden uitgeoefend, wanneer zou blijken, dat zij bij haar aanbod onvoldoende rekening hield met de belangen van andere groepen.

Bij nauwkeurige vergelijking blijkt dan, dat de heer Louwes zich slechts op de volgende punten tegen mijn betoog richt:

1. Er zou *wel* aanleiding bestaan voor overneming door de tuinders, omdat hun positie daadwerkelijk zou worden bedreigd.
2. De gang van zaken zou geheel gemotiveerd zijn, doordat bij deze diepvriesondernemingen allereerst de afzet moest worden verzekerd.
3. Het zou *niet* juist zijn, dat de bedrijfsleiding bij de zelfstandige bedrijfsvorm meer vrijheid van handelen heeft dan bij de coöperatieve.

Ten aanzien van het onder 1 gestelde zij opgemerkt, dat het inderdaad zeer belangrijk zou zijn, wanneer zich aan de zijde van de vraag een zodanige concentratie zou voltrekken, dat het veilingstelsel hierdoor in wezen aan betekenis als prijsbepalend instrument, gezien van de zijde van het aanbod, zou inboeten. Hiervoor behoeft

echter niet te worden gevreesd. Een eenvoudig onderzoek doet zien, dat onze groenten en fruit met betrekking tot de prijsbepaling in drie categorieën kunnen worden gesplitst, te weten:

- a. die, waarbij de exportmogelijkheden prijsbepalend zijn. Dit is de grootste categorie, waartoe o.a. behoren: sla, komkommers, druiven, tomaten en uien;
- b. die, waarbij naast de exportmogelijkheden de vraag voor de binnenlandse marktprijs bepalend is. Tot deze categorie behoren o.a. de verschillende koolsoorten en fruit;
- c. die, waarbij de vraag van de verwerkende industrieën prijsbepalend is. Tot deze categorie behoren augurken en in mindere mate bonen.

Voor de eerste twee categorieën, d.w.z. voor vrijwel de gehele groenten- en fruitoogst, is de vraag vanwege de verwerkende industrieën als prijsbepalende factor van ondergeschikte betekenis. Bovendien nemen deze industrieën van verschillende producten vnl. mindere kwaliteiten af.

In dit verband kan ook niet worden nagelaten erop te wijzen, dat de verwerkende industrieën in het afgelopen jaar bij verschillende gelegenheden hebben getoond, volledig te willen medewerken aan vrijwillige regelingen in het belang van de tuinder.

Wanneer tenslotte dan nog in ogenschouw wordt genomen, dat de vraag voor export uitgaat van enige honderden exporteurs en die voor de binnenlandse markt van enige duizenden groothandelaren in groenten en fruit, dan zal het duidelijk zijn, dat van een gevaarlijke concentratie en van prijsafspraken nauwelijks sprake kan zijn.

Wat betreft het onder 2 gestelde, kan zonder meer worden geconstateerd, dat de afzet voor de diepvriesindustrie een zeer belangrijk probleem vormt. Het ontgaat mij echter, waarom de heer Louwes dit zo met nadruk naar voren brengt, daar hiermede toch moeilijk kan worden bewezen, dat er aanleiding bestond de diepvriesindustrie op coöperatieve grondslag te brengen. Wel ware het denkbaar geweest, dat de Regering bij haar keuze tussen de verschillende reflectanten naar de onder beheer gestelde diepvriesondernemingen de voorkeur zou hebben gegeven aan degene, die in dit opzicht de beste garanties kon geven. Of de thans te vormen combinatie dan wellicht ook de voorkeur zou hebben gekregen, kan dan verder weer buiten beschouwing blijven, daar de Regering niet op deze wijze te werk is gegaan. Andere reflectanten werden eenvoudig niet geaccepteerd en de gezamenlijke tuinders kregen de ondernemingen aangeboden op een moment, dat zij daarin praktisch zelfs niet geïnteresseerd waren.

Het antwoord op de vraag, bij welke bedrijfsvorm de leiding meer vrijheid van handelen heeft, kan slechts worden gevonden door het wezen van beide bedrijfsvormen te onderzoeken. Hier zal dus een analyse uitkomst moeten brengen en dergelijke analyses zijn reeds veelvuldig gemaakt. Een enkel citaat moge hier volgen.

Prof. Minderhoud¹⁾ geeft bij een bespreking van de aardappelmeelfabrieken als nadelen van de coöperatieve bedrijfsvorm o.a.:

- 1e. de veelhoofdigheid van het bestuur,
- 2e. de kleinere bewegingsvrijheid van het beheer.

Hij tekent hierbij aan: „Het eerste als nadeel genoemde punt spreekt voor zich zelf. In de handel is vlug denken en doen vaak een gebiedende eis om succes te hebben. Vooral indien het bestuur van zijn bevoegdheid weinig of niets overdraagt aan een directeur, staat de coöperatie op dit punt aanmerkelijk achter bij de particulier. Ook, waar het niet gaat om snelle beslissingen, doch om het volgen van een vaste lijn, staat een éénhoofdig gezag sterker”.

¹⁾ Ir G. Minderhoud, „Ontwikkeling en betekenis der landbouw-industrie in Groningen”, Erven B. v. d. Kamp, Groningen 1925 (proefschrift), blz. 80 e.v.

Ten aanzien van de kleinere bewegingsvrijheid van het beheer schrijft hij: „Bij het nemen van besluiten moeten bestuursleden zich meermalen afvragen, niet: wat is het werkelijk belang der vereniging?, doch: welke indruk zal ons besluit op de leden-maken? Dit komt de zaak niet ten goede”.

Dr van der Zee²⁾ merkt in dit verband op, wanneer hij de verhouding tussen leiders en leden bespreekt: „Resumerend kunnen wij dus aannemen, dat bij de tegenwoordige verscherpte concurrentiestrijd van coöperatieve en particuliere fabrieken, alsmede van coöperatieve onderling — het geheel als uitvloeisel van de verslechterde economische toestand —, de vanouds in de statuten der coöperatieve verenigingen vastgelegde democratische bepalingen als een hinderpaal door de leiders worden gevoeld”.

Ook de heer M. Prins Jr., directeur van het Centraal Bureau van de Tuinbouwveilingen, liet zich op 14 November jl. in een rede voor de Nederlandse Fruittelers Organisatie in deze zin uit, toen hij sprak over de afzet van verse groenten en fruit: „Ik voor mij geloof niet, dat de coöperatieve afzet de oplossing zal brengen. Ons product, dat zo bovenmatig sterk aan bederf onderhevig is, heeft van uur tot uur een eigenaar nodig, die er belang bij heeft, dat het in goede staat blijft. De motor van het persoonlijk initiatief kan bij de handel in ons product niet gemist worden”.

Hoewel de beschouwingen over de C.W.S. geen rechtstreeks verband met het onderhavige onderwerp houden, kan een enkel woord hierover nu toch moeilijk meer achterwege blijven. Voorop dient dan gesteld, dat slechts kan worden gehoopt, dat de combinatie met de C.W.S., wanneer deze inderdaad doorgang mocht vinden, aan de gestelde verwachtingen zal beantwoorden.

Of de macht van de C.W.S. groot genoeg is om de principiële houding van de Engelse Regering bij haar agrarische politiek te doorbreken, kan dezerzijds niet worden beoordeeld. Wel echter dient er op gewezen, dat de politieke relatie van de C.W.S. met de huidige regeringspartij in Engeland te eniger tijd, wanneer de politieke verhoudingen daar te lande anders zouden komen te liggen, gemakkelijk in een nadeel voor de Nederlandse tuinbouw zou kunnen omslaan.

Dat de relatie met de C.W.S. ook van betekenis zou kunnen zijn voor de export van het verse product, dient mede met het oog op bovenstaande uitlatingen van de heer Prins ernstig te worden betwijfeld.

Een vergelijking met de combinatie van de C.W.S. met de Nieuw-Zeelandse boterproducenten tenslotte kan moeilijk worden gemaakt. Doordat de Nieuw-Zeelandse boter de goedkoopste van de wereld is, komt de tegenstelling in streven tussen producenten- en verbruikers-coöperatie hier niet tot uiting. Bij onze diepvriesproducten liggen deze verhoudingen echter anders.

's-Gravenhage.

L. B. PADMOS.

²⁾ Dr T. v. d. Zee, „De Friese boerencoöperaties in haar maatschappelijk verband”, Brandenburg en Co., Sneek 1933, Hoofdstuk VIII, De Leiders.

BOEKBESPREKING.

Prof. Mr P. Lief tinck, *Inleiding tot de geldtheorie*. Capita Selecta der Economie No. III. H. E. Stenfert Kroese's Uitgevers-Mij. N.V., Leiden 1946.

Het boek van Prof. Lief tinck over de geldleer neemt alleen al door de wijze, waarop het is tot stand gekomen, een bijzondere plaats in de geldliteratuur in. Het werd namelijk geschreven in concentratie- en krijgsgevangenkampen, waarin de schrijver zich in de jaren 1940—1945 bevond. Om deze reden beschikte schrijver „over geen andere bronnen dan zijn geheugen en enkele boeken, die hem van Genève uit werden toegezonden”. Dat het boek

desondanks tot een degelijk werk is gegroeid, kan dus slechts pleiten voor het geheugen van de schrijver en eventueel voor de keuze van de uit Genève gezonden boeken.

Een ander feit, dat dit boek belangrijk maakt, is, zoals Prof. Posthuma in het „Voorwoord” opmerkt, „dat de schrijver niet alleen hoogleeraar is geweest aan de Economische Hoogeschool, doch ook in één van de moeilijkste perioden van het Nederlands economisch leven Minister van Financiën is.”

De benaming „Inleiding tot de geldtheorie” is te beschieden in dit opzicht, dat men geenszins met een eerste inleiding in de geldproblemen te doen heeft. Daarvoor is het boek te uitgebreid en bovendien te ingewikkeld. De betekenis van de talrijke vraagstukken, die van de beginne af, dikwijls terloops, worden besproken, zal voor een beginnend student in vele gevallen verloren gaan. Misschien dat bij herhaalde lezing en herlezing het belang der aangeroerde vraagstukken tot hem doordringt, maar in de regel zullen deze slechts tot hun recht komen bij die lezers, welke reeds enigermate in de beginselen van de geldtheorie zijn ingewijd. Zo wordt in hoofdstuk II reeds gesproken over problemen als de stabilisatie van prijsniveaux en de waarde van het geld in het binnenland tegenover die in het buitenland, vóórdat de factoren, welke de waarde van het geld bepalen worden geïntroduceerd. Hetzelfde geldt in zekere zin voor hoofdstuk V, getiteld „Geldvraag en geldaanbod”, waar de prijsveranderingen als gevolg van een verandering in de liquiditeitsvoorkeur worden besproken. De behandeling van de factoren „geldvraag” en „geldaanbod” is overigens op zeer consciëntieuze wijze, met vermelding van veel historisch materiaal, geschied.

In de hoofdstukken VII en VIII wordt de eigenlijke verklaring van de waarde van het geld gegeven. Schrijver oriënteert zich daarbij, evenals trouwens bij de prioriteitsvraag „rekeneenheid of ruilmiddel”, op de Engels-Amerikaanse opvattingen. De liquiditeitsvoorkeur vormt de kern van des schrijvers verklaring. Dit betekent echter niet, dat schrijver als een onvoorwaardelijke aanhanger van de kassaldotheorie, zoals deze bijvoorbeeld is geformuleerd door D. H. Robertson, mag worden gekarakteriseerd. Op blz. 136 ontkent Lief tinck beslist, dat de waardering van het geld als kasvoorraad een zelfstandige factor is, waaruit de waarde van het geld kan worden verklaard. Lief tinck merkt op, dat de behoeftebevrediging, die het bezit van een kasvoorraad verschafft, berust op de *koopkracht* van het kassaldo en niet omgekeerd. Dit is echter niet alles. Op blz. 137 zegt schrijver „dat geld een aanwijzing is op de goederen en diensten, die ter markt worden aangeboden, alsmede dat het aan die hoedanigheid zijn waarde ontleent”. Hier wordt dus de „Anweisungstheorie” verdedigd, met dien verstande echter, dat daarbij aan het begrip kasvoorraad een grote betekenis wordt toegekend. Als uiteindelijke verklaring van de grootte van de (omzet-)waarde van het geld wordt tenslotte de bekende formule van D. H. Robertson $P = \frac{MV}{T}$ weergegeven. Voor de verklaring van

de consumptiewaarde van het geld wordt echter de kassaldotheorie afgewezen. Ook verwerpt Lief tinck de zgn. „historische verklaring” van de (consumptie-)waarde van het geld, welke vooral door de Mises bekendheid heeft gekregen. Deze poging, „die de geldwaardering, waarmee een subject ter markt komt, doet berusten op de objectieve waarde van het geld, die tot-nu-toe op de markt heeft goudend”, „doet ons in een „historische regressie” vervallen, „die pas eindigt wanneer het punt is bereikt, waarbij de geldwaarde nog berustte op de goederenwaarde, d.i. een van de ruilmiddelfunctie onafhankelijke „eigen waarde””. Lief tinck baseert de consumptiewaarde van het geld op de omzetwaarde. Afgezien van het feit, dat wij menen, dat de bestrijding van de „historische verklaring” geenszins overtuigend is, zijn wij van oordeel, dat het leggen van een direct verband tussen de consumptiewaarde en de omzetwaarde van het geld zeer gelukkig is te achten. In vele

Engelse en Amerikaanse literatuur wordt de lezer tweërlei waarde van het geld voorgelegd, zonder dat op de betekenis van beide of op het onderling verband dieper wordt ingegaan.

Bij de wisselkoersen bespreekt schrijver de beide bekende theorieën op uitvoerige wijze. Hij wijst er bij de leer van de koopkrachtpariteit op, dat deze theorie het verband tussen prijzen en wisselkoersen verkeerd legt. Niet de wisselkoersen zijn de resultante van de prijzen in de verschillende landen, doch de prijzen in alle landen tenderen naar gelijkheid, omgerekend via de bestaande wisselkoersen.

In het slothoofdstuk over „De voorwaarden voor de werking van den internationalen gouden standaard” geeft schrijver een zeer helder en uitvoerig overzicht over de monetaire politiek van verschillende landen. Naar onze mening is dit één der beste hoofdstukken.

Tot slot zij nog vermeld, dat de technische uitvoering van het boek grote lof verdient.

Pretoria, 4 December 1947. Prof. Dr H. W. J. WIJNHOLDS.

INTERNATIONALE NOTITIES.

DE TOEKOMST VAN HET STERLINGGEBIED.

Reeds sedert lange tijd bestaat er tussen verschillende staten, welke men als „het sterlinggebied” pleegt te betitelen, een overeenkomst, waarbij deze landen besloten hun valuta in een bepaalde verhouding met het pond te stabiliseren. Londen werd hierdoor een internationaal monetair centrum. Het systeem werkte goed, omdat het pond een internationaal gewaardeerde muntsoort was. Gedurende de oorlog echter werden aanzienlijke veranderingen in het systeem aangebracht. Voor betalingen tussen het sterlinggebied en andere landen moest een valutacontrole worden ingevoerd. Om de controle mogelijk te maken, werd de „dollarpool” gesticht. Betalingen binnen het sterlinggebied zelf werden echter vrijgelaten.

Na de oorlog bleef dit systeem tot voor kort onveranderd, behalve dat Egypte en Irak speciale „harde valuta”-quota kregen toegewezen, in stede van het automatisch verleende recht om uit de dollarpool van het sterlinggebied te putten.

Thans zijn er echter met Zuid-Afrika, Ierland en Irak financiële overeenkomsten gesloten, welke als voorboden van de toekomstige werkwijze van de „sterlingarea” kunnen worden beschouwd, aldus „The Economist” van 6 dezer. Van begin Januari 1948 af zal Zuid-Afrika zelf zorg moeten dragen voor het financieren van zijn dollaraankopen. Het zal dus niet meer uit de dollarpool mogen putten. In plaats daarvan zal het zelf zijn dollarinkomsten controleren. Belangrijk in de overeenkomst is voorts de clausule, dat de contracterende partijen elkaar zullen raadplegen, indien er maatregelen ter voorkoming van ongewenste kapitaalbewegingen tussen de beide landen moeten worden getroffen. Dit is de eerste keer in de geschiedenis van de „sterlingarea”, dat een inbreuk werd gemaakt op het principe van vrijheid van kapitaalbeweging binnen het sterlinggebied.

De overeenkomsten met Ierland en Irak zijn van minder ingrijpende aard. Ierland zal voortgaan zijn „hard currency”-inkomsten in de pool te storten, doch is gerechtigd evenveel uit de pool te eisen als daarin werd gestort, vermeerderd met £ 14 miljoen voor de periode van 1 October 1947 tot 30 Juni 1948.

Met Irak werd een soortgelijke overeenkomst aangegaan. Dit land heeft nl. „hard currency”-quota ter waarde van £ 5.570.000 per jaar, inclusief de lopende ontvangsten van hard geld, toegewezen gekregen.

Ter neutralisering van de excentrische krachten binnen het sterlinggebied heeft men blijkbaar over moeten gaan tot „transforming into defined obligations what its members have hitherto done voluntarily”.

DE AGRARISCHE PRODUCTIE IN DE RUSSISCHE ZONE VAN DUITSLAND.

Gegevens over de agrarische productie van Oost-Duitsland zijn moeilijk verkrijgbaar. In de „Neue Zürcher Zeitung” van 11 dezer werden er enige aangetoond, welke dit blad heeft ontleend aan een onlangs verschenen nummer van de Berlijnse „Kurier”. De belangrijkste cijfers, welke enigermate een indruk geven van de prestaties op landbouwgebied in deze zone, laten wij hieronder volgen.

Bij vergelijking van de bebouwde oppervlakte en de oogstresultaten in 1938, 1944 en 1946 blijkt duidelijk, hoe sterk de agrarische productie van Oost-Duitsland is achteruitgegaan.

	Bebouwde oppervlakte in 1.000 ha			Oogstopbrengsten in 1.000 Doppelzentner		
	1938	1944	1946	1938	1944	1946
Rogge	1.162	1.076	1.090	2.443	1.900	1.260
Tarwe	614	477	443	1.885	1.181	707
	Gemiddelde opbrengst in Doppelzentner per 10 ha					
				1938	1944	1946
Rogge				21,0	17,7	11,6
Tarwe				30,7	24,8	16,0

Uit dit overzicht blijkt, dat de opbrengst van rogge (1,26 miljoen ton) in 1946 ongeveer de helft van die van 1938 bedroeg; voor tarwe is deze verhouding slechts weinig meer dan een derde (opbrengst 1946: 707.000 ton). Volgens de „Kurier” is daarbij de bebouwde oppervlakte voor rogge met 60 pCt en voor tarwe met 28 pCt gedaald. Het valt op, dat zelfs wat betreft de gewassen, waarvoor de bebouwde oppervlakte in vergelijking met 1938 werd vergroot, met name voor haver, peulvruchten, voederbieten en oliehoudende planten, de bereikte resultaten eveneens bij die van vóór de oorlog zijn achtergebleven. Onderstaand staatje toont dit aan:

Veranderingen in de bebouwde oppervlakte en de opbrengsten.
(Stand van 1946 vergeleken met die van 1938 en 1944 in pCt)

	Bebouwde oppervlakte		Opbrengsten	
	1938	1944	1938	1944
Rogge	— 6,2	+ 1,3	— 48,4	— 33,7
Tarwe	— 27,9	— 7,1	— 62,4	— 40,0
Gerst	— 28,1	+ 6,3	— 64,3	— 32,0
Haver en gemengde gewassen	+ 4,8	+ 7,7	— 44,4	— 13,7
Peulvruchten	+ 14,1	+ 9,0	— 28,6	— 18,3
Aardappelen	— 13,7	— 1,8	— 36,3	— 16,7
Suikerbieten	— 8,5	— 20,0	— 48,2	— 44,3
Koolzaad en dergelijke	+ 52,2	— 74,3	— 56,8	— 88,0

De handel tussen de Verenigde Staten en Rusland heeft het laagste punt sedert 10 jaar bereikt, deelt „The Export and Import Journal of Amerika” van December 1947 mede. De export van Amerika naar Rusland is na Pearl Harbor gedaald met 45 pCt; in 1940 en 1941 ging 2,2 pCt van de totale Amerikaanse exporten naar Rusland. Dit percentage bedraagt thans slechts 1,2; de gemiddelde maandelijkse verschepping haalt nog niet de waarde van \$ 4 miljoen. De eerste helft van dit jaar bedroeg deze waarde \$ 15 miljoen; in 1946 bereikte de export een waarde van \$ 35 miljoen. De export van schaarse goederen, zoals olie, tin en staalproducten, is practisch van geen betekenis, daar de Sovjet-Unie zou weigeren te antwoorden op de door Amerika als regel gestelde vraag, waarvoor dergelijke goederen door het importerende land zullen worden gebruikt.

Het herstel van de Belgische handelsvloot zal worden bevorderd door het instellen van een rederij- en scheeps-

bouwfonds. De Belgische vloot, die 10 Mei 1940 422.000 B.R.T. groot was, heeft gedurende de oorlog een verlies geleden van 349.000 B.R.T. Thans omvat zij weer 269.000 B.R.T. Daar in de komende maanden, aldus de „Neue Zürcher Zeitung“ van 11 dezer, 25 reeds van stapel gelopen grotere eenheden in dienst zullen worden gesteld, zullen in het begin van de a.s. zomer de oorlogsverliezen zijn opgevangen. De Belgische Regering acht een tonnage van 850.000 B.R.T. voor de Belgische verhoudingen voldoende. Hierdoor wordt ook het uitvallen van de Duitse handelsvloot gecompenseerd. Tegelijkertijd zal het aandeel van de Belgische vlag in het handelsverkeer van de Belgische havens, dat momenteel ternauwernood 10 pCt bedraagt, worden verhoogd.

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Bij zeer geringe omzetten bleek gedurende de afgelopen week het aanbod van schatkistpromessen enigszins te zijn toegenomen, daar de discontonoteringen van Meipapier en alle langer lopende promessen practisch op 1½ pCt kwamen te liggen, met uitzondering van Julipapier, dat in de portefeuille iets minder ruim voorradig is en 1⅜ pCt noteerde. Voor driemaandspromessen bleef het disconto ongewijzigd op 1⅜ pCt, terwijl callgeld veelszins nominaal ½ pCt noteerde, waarmede de grote liquiditeit der banken voldoende wordt geïllustreerd.

In de afgelopen week bleek de Amsterdamse Beurs een vrij groot aanbod van claims Koninklijke, waarschijnlijk voornamelijk van buitenlandse zijde, te moeten verwerken. Als gevolg hiervan daalde de claimprijs voortdurend tot even beneden de f 900 aan het einde der week. De koersen van aandelen Koninklijke stonden dientengevolge eveneens onder druk, waardoor zij aan het einde der week tot 295½ daalden. Voor de overige aandelen bestond slechts weinig belangstelling. Binnenlandse waarden kwamen over het algemeen op een iets hoger niveau, behalve scheepvaartfondsen, welke na de stijging der voorafgaande week een lichte daling vertoonden. Indische fondsen kwamen eveneens op een iets lager peil; de onzekere politieke toestand laat tot nu toe nog weinig ruimte voor het aangeven van de lijn, waarin de ontwikkeling zal gaan.

Op de staatsfondsenmarkt trad een licht herstel in, waardoor de koers der 3—3½ pCt 1947 tot 98½ pCt steeg, terwijl de overige staatsobligaties eveneens een lichte koersstijging vertoonden.

Ter oriëntering volgde nog het gebruikelijke koerslijstje.

	5 Dec. 1947	12 Dec. 1947
A.K.U.	170½ G.B.-¾	170½
v. Berkel's Patent	112½	112½/8
Lever Bros. Unil. C. v. A.	283¾	284½
Philips G. b. v. A.	365 B	366½ G.L.
Koninklijke Petroleum	311 G.L.	294 G.B.-5½
H.A.L.	187½	187½ G.L.
N.S.U.	197 G.B.	194½
H.V.A.	228½-9 G.L.	221½
Deli Mij. C. v. A.	165	161½ G.L.
Amsterdam Rubber	153 G.L.	147½

STATISTIEKEN.

NATIONALE BANK VAN ZWITSERLAND.

Data	Metaal-voorraad	Buitent. wissels	Disconto's en voorschotten	Effecten	Biljetten in omloop	Andere crediten
31 Dec. 1946	4.949,9	158,0	238,7	52,7	4.090,7	1.163,7
30 Oct. 1947	5.374,4	32,5	126,4	48,8	4.191,8	1.098,2
7 Nov. 1947	5.337,7	57,7	142,9	48,8	4.132,7	1.138,9
15 Nov. 1947	5.339,1	34,1	149,0	48,9	4.077,3	1.192,0
22 Nov. 1947	5.353,5	28,4	177,3	48,9	4.075,5	1.219,4
29 Nov. 1947	5.298,0	77,4	190,0	48,9	4.202,2	1.123,0
6 Dec. 1947	5.241,6	118,6	207,7	49,2	4.147,6	1.167,1

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 15 December 1947.

Activa.		
Wissels, promessen en schuldbrieven in disconto	Hoofdbank f Bijbank Agentsch. „	— — 5.000,—
Wissels, schatkistpapier en schuldbrieven, door de Bank gekocht (art. II, 1e lid. sub 3 van de Bankwet 1937 j° art. 4 van het Koninklijk besluit van 1 October 1945, Staatsblad No. F 204)		f 5.000,— ¹⁾
Schatkistpapier, door de Bank overgenomen van de Staat der Nederlanden ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947		2.000.000.000,—
Beleningen: (incl. voorschotten in rekening-courant op onderpand)	Hoofdbank f Bijbank „ Agentsch. „	140.642.743,34 ²⁾ 358.472,83 7.314.713,59
Op effecten, enz.		f 148.315.929,76
Op goederen en celen		147.562.174,70 ³⁾ 753.755,06
Voorschotten aan het Rijk (art. 16 van de Bankwet 1937)		148.315.929,76 ⁴⁾
Belegging op de Staat der Nederlanden ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947		1.500.000.000,—
Munt en muntmateriaal:		
Gouden munt en gouden muntmateriaal		f 608.371.178,20
Zilveren munt, enz.		2.478.069,11
Papier op het buitenland		f 184.130.600,—
Tegoeed bij correspondenten in het buitenland		64.483.617,70
Buitenlandse betaalmiddelen		4.995.531,52
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds		253.609.749,22
Gebouwen en inventaris		80.401.359,36
Diverse rekeningen		3.500.000,—
		73.793.258,42
		f 4.670.474.544,07
Passiva.		
Kapitaal		f 20.000.000,—
Reservefonds		12.452.579,46
Bijzondere reserves		32.247.868,69
Pensioenfonds		5.901.889,21
Bankbiljetten in omloop (oude uitgifte)		1.075.850,—
Bankbiljetten in omloop (nieuwe uitgifte)		2.343.565,—
Bankassigaties in omloop		172.086,59
Rekening-courant saldo's:		
's Rijks Schatkist:		f 742.922.804,92
Geblokkeerde saldo's van banken		150.722.726,59
Geblokkeerde saldo's van anderen		43.420.437,49
Vrije saldo's		498.415.262,18
Diverse rekeningen		1.435.481.231,18
		124.799.473,94
		f 4.670.474.544,07

¹⁾ Waarvan schatkistpapier rechtstreeks door de Bank in disconto genomen f —

²⁾ Waarvan aan Nederlands-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad no. 99) .. 39.529.875,—

Circulatie der door de Bank namens de Staat in het verkeer gebrachte munthiljetten 145.695.097,50

BANK VAN ENGELAND.

(Voornaamste posten in miljoenen ponden).

Data	Metaal-voorraad	Govt. debts and Govt. securities	Fiduciary issue	Biljetten in circulatie	Biljetten in Banking Dept.		
25 Dec. '46	0,2	1.449,1	1.450	1.428,2	22,1		
26 Nov. '47	0,2	1.449,4	1.450	1.340,5	109,8		
3 Dec. '47	0,2	1.449,4	1.450	1.342,7	107,6		
10 Dec. '47	0,2	1.449,3	1.450	1.353,4	96,8		
Data	Gouden en zilveren munten	Govt. securities	Other securities	Deposits			
			Disc. and advances	Securities	Totaal	Public deposits	Banken
25 Dec. '46	1,3	311,8	13,6	15,8	346,5	10,3	278,9
26 Nov. '47	1,8	278,5	4,5	23,6	399,8	14,0	292,5
3 Dec. '47	1,3	292,4	2,7	19,0	405,1	19,3	291,4
10 Dec. '47	1,0	290,7	16,2	19,3	406,1	18,9	294,2

DE NEDERLANDSCHE BANK.
(Voornaamste posten in duizenden guldens).

Data	Munt en munt-materiaal	Papier op het buitenland	Tesood bij corresp. in het buitenland en buitenlandse betaalmiddelen	Wissels, prom. enz. en open marktpapier	Beleningen
30 Dec. '46	700.876	4.434.786	100.816	103	153.109
3 Nov. '47	508.779	173.076	111.778	18	149.197
10 " '47	506.537	180.125	108.746	18	146.923
17 " '47	506.524	187.387	85.766	18	152.557
24 " '47	591.791	181.514	76.504	23	151.098
1 Dec. '47	611.087	184.291	70.511	6	154.075
8 " '47	610.807	181.941	83.817	6	148.249
15 " '47	610.849	184.131	69.479	5	148.316

Data	Bankbiljetten in omloop	Saldo in rekening-courant			
		's Rijks Schatkist	Geblokkeerde saldi van banken	Geblokkeerde saldi van anderen	Vrije saldi
30 Dec. '46	2.744.151	1.099.855	90.071	43.706	590.158
3 Nov. '47	2.888.738	890.336	52.787	42.586	469.638
10 " '47	2.869.488	913.112	62.434	38.554	472.258
17 " '47	2.865.744	879.935	88.923	38.003	469.399
24 " '47	2.877.864	804.569	87.073	38.328	506.267
1 Dec. '47	2.942.935	713.290	92.089	43.712	545.387
8 " '47	2.917.724	761.269	140.868	41.308	484.019
15 " '47	2.903.344	742.923	150.723	43.420	498.415

NATIONALE BANK VAN BELGIË.
(Voornaamste posten in miljoenen francs).

Data	Totaal van de goudvoorraad ¹⁾	Buitenlandse deviezen	Papier op België	Voorschotten op overheidsfondsen	Deel en pasmunt	Vorderingen op de Staat
26 Dec. 1946	32.226	5.648	4.953	214	698	49.158
6 Nov. 1947	25.607	13.884	5.536	618	757	52.557
12 " 1947	25.352	14.002	5.176	708	748	52.987
20 " 1947	26.513	12.754	4.778	963	742	52.127
27 " 1947	26.003	12.748	4.865	783	747	52.937
4 Dec. 1947	25.437	13.190	5.425	614	702	53.011
11 " 1947	26.083	12.437	4.995	592	735	52.597

Data	Overheidsfondsen	Totaal activa ²⁾	Bankbiljetten in omloop	Rekening-courant saldi		Besluitwet van 6 Oct. '44 ³⁾
				van de Schatkist	van anderen	
26 Dec. 1946	637	159.377	72.165	1	4.482	614
6 Nov. 1947	637	166.665	79.588	4	5.036	508
12 " 1947	637	166.537	79.502	2	5.127	508
20 " 1947	637	165.349	78.682	5	4.814	507
27 " 1947	637	165.698	78.472	4	5.311	504
4 Dec. 1947	637	166.192	78.891	3	5.402	503
11 " 1947	637	165.343	78.235	5	5.127	503

¹⁾ Waarvan 10.493 miljoen frcs onbeschikbaar goudsaldo na herwaarding van de goudvoorraad (Besluitwet no. 5 van 1-5-1944).
²⁾ Waaronder begrepen de post „Emissiebank te Brussel”, ten bedrage van 64.597 miljoen frcs.
³⁾ Deze post omvat: oude biljetten over te boeken op tijdelijk onbeschikbare of geblokkeerde rekeningen en niet aangegeven oude biljetten.

FEDERAL RESERVE BANKS.
(Voornaamste posten in miljoenen dollars).

Data	Metaalvoorraad		Other cash	U.S. Govt securities
	Totaal	Goudcertificaten		
31 Dec. 1946	18.381	17.587	268	23.350
6 Nov. 1947	21.092	20.413	259	22.119
13 Nov. 1947	21.191	20.511	246	22.052
20 Nov. 1947	21.264	20.581	269	22.222

Data	F.R.-biljetten in circulatie	Deposito's		
		Totaal	Govt.	Member-banks
31 Dec. 1946	24.945	17.353	393	16.139
6 Nov. 1947	24.543	18.936	926	17.088
13 Nov. 1947	24.586	19.012	1.224	16.839
20 Nov. 1947	24.521	19.554	1.360	17.068

STAND VAN 's RIJKS KAS.

Vorderingen	22 Nov. 1947	15 Nov. 1947
Saldo van 's Rijks Schatkist bij De Nederl. Bank N.V.	f 321.556.452,99	f 881.136.055,64
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Bank voor Nederlandsche Gemeenten	698.342,51	697.588,67
Kasvorderingen wegens creditverstreking aan het buitenland	—	—
Daggeldlening tegen onderpand	—	—
Saldo der postrekeningen van Rijkscomptabelen	383.015.313,44	394.339.149,88
Voorschotten op ultimo October 1947 aan de gemeenten, wegens aan haar uit te keren belastingen	61.048.086,65	61.048.086,65
Vordering in rek.-courant op: Nederlands-Indië	718.305.211,64	723.000.311,87
Suriname	31.534.632,05	31.534.632,05
Curacao	2.494.374,81	2.494.374,81
Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	—	—
Het staatsbedrijf der P., T. en T.	—	—
Andere staatsbedrijven en instellingen	200.232.878,67	195.434.286,72

Verplichtingen	22 Nov. 1947	15 Nov. 1947
Voorschot door De Nederl. Bank N.V. verstrekt	—	—
Voorschot door De Nederlandsche Bank N.V. in rekening-courant verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Nederlandsche Gemeenten	1283.708.800,—	1283.008.800,—
Schatkistbiljetten in omloop	2100.000.000,—	2100.000.000,—
Schatkistpromessen bij De Nederlandsche Bank N.V. ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947	5689.800.000,—	5722.000.000,—
Schatkistpromessen in omloop (rechtstreeks bij De Nederlandsche Bank N.V. is geplaatst nihil) f 6.388,8 m/m w.o. garantie Bretton Woods f 699 mill.	146.010.842,—	146.246.253,50
Daggeldleningen	—	—
Muntbiljetten in omloop	—	—
Schuld op ultimo October 1947 aan de gemeenten wegens aan haar uit te keren belastingen	—	—
Schuld in rek.-courant aan: Nederlands-Indië	—	—
Suriname	—	—
Curacao	—	—
Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds	19.756.559,37	20.030.204,79
Het staatsbedrijf der P., T. en T.	489.851.772,75	484.159.879,43
Andere staatsbedrijven	5.433.888,06	5.433.888,06
Schuld aan diverse instellingen in rekening met 's Rijks Schatkist	3117.111.603,01	3115.877.603,01

INDEXCIJFERS VAN GROOTHANDELSPRIJZEN IN NEDERLAND¹⁾

Juli '38-Juni '39 = 100	1946	Juni 1947	Juli 1947	Aug. 1947	Sept. 1947	Oct. 1947
Voedingsmiddelen:						
plantaardige	209,2	228,4	235,8	228,1	227,9	226,8
dierlijke	190,8	182,4	178,0	179,7	182,7	198,9
totaal	200,0	205,2	206,5	203,6	205,0	212,7
Grondstoffen:						
houtv. buitenlands	462,7	622,5	622,5	622,5	647,0	647,0
chem. producten	272,5	356,8	363,1	358,6	361,8	370,9
textielwaren	258,2	286,1	286,2	287,9	287,3	286,2
lederwaren	223,9	242,9	242,9	242,9	242,9	242,9
metaalwaren	261,1	296,8	296,2	295,7	296,0	296,2
papierwaren	332,0	468,5	519,7	519,7	519,7	519,7
hulpstoffen	170,0	186,7	214,1	215,0	215,8	215,8
totaal	281,7	323,0	337,2	337,7	338,7	338,9
Afgewerkte producten:						
glas, aardewerk, enz.	238,2	256,3	256,3	256,4	257,2	256,4
houtwaren	348,7	390,3	390,3	390,1	391,8	292,3
chem. producten	328,3	324,2	314,6	314,4	316,2	318,7
textielwaren	314,9	348,3	346,8	344,0	351,5	350,2
lederwaren	292,0	317,6	321,5	325,9	326,6	328,4
papierwaren	282,6	300,0	300,0	300,0	304,9	309,4
gefabr. voed.m dd.	211,2	223,3	223,8	223,6	222,8	222,9
metaalwaren	247,8	262,3	263,9	264,1	263,5	264,0
totaal	260,8	277,0	276,3	276,0	277,0	277,4
Algem. indexcijfer	251,4	269,7	271,6	271,0	272,2	273,7

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin van het C.B.S.”.
²⁾ De wegingscoëfficiënten hebben betrekking op het jaar 1941.
³⁾ Gecorrigeerde gegevens.

Annonces, waarvan de tekst 's Maandags in ons bezit is, kunnen, plaatsruimte voorbehouden, in het nummer van dezelfde week worden opgenomen.

OVERZICHT DER LAATSTE VIER VERKORTE BALANSEN VAN DE-NEDERLANDSCHE BANK.
(in miljoenen guildens).

Actief data	17-11-'47	24-11-'47	1-12-'47	8-12-'47	Passief data	17-11-'47	24-11-'47	1-12-'47	8-12-'47
	Wissels, promessen en schuldbrieven in disconto	— ¹⁾	— ¹⁾	— ¹⁾		— ¹⁾	Kapitaal	20,0	20,0
Wissels, schatkistpapier en schuldbrieven door de Bank gekocht	—	—	—	—	Reservefonds	12,5	12,4	12,5	12,4
Schatkistpapier, door de Bank overgenomen van de Staat der Nederlanden ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947	2.100,0	2.000,0	2.000,0	2.000,0	Bijzondere reserves	32,3	32,2	32,2	32,2
Beleningen	152,6 ²⁾	151,1 ²⁾	154,1 ²⁾	148,2 ²⁾	Pensioenfonds	16,9	16,9	16,9	16,9
Voorschotten aan het Rijk	—	—	—	—	Bankbiljetten in omloop (oude uitgiften)	125,3	125,2	125,2	125,1
Boekvoordering op de Staat der Nederlanden ingevolge overeenkomst van 26 Februari 1947	1.500,0	1.500,0	1.500,0	1.500,0	Bankbiljetten in omloop (nieuwe uitgiften)	2.865,7	2.877,9	2.942,9	2.917,7
Munt en muntmateriaal:					Bankassigaties in omloop	0,1	0,1	0,1	0,1
Gouden munt en gouden muntmateriaal	504,2	589,4	608,7	608,4	Rekening-courant saldo's:				
Zilveren munt, enz.	2,3	2,4	2,4	2,4	's Rijks Schatkist	879,9	804,6	713,3	761,3
Papier op het buitenland	187,4	181,5	184,3	181,9	Geblokkeerde saldo's van banken	88,9	87,1	92,1	140,9
Tegood bij correspondenten in het buitenland	80,7	71,5	65,5	78,8	Geblokkeerde saldo's van anderen	38,0	38,3	43,7	41,3
Buitent. betaalmiddelen	5,0	5,0	5,0	5,0	Vrije saldo's	469,4	506,3	545,4	484,0
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	80,0	79,5	79,8	79,9	Diverse rekeningen	133,0	127,0	126,4	127,2
Gebouwen en inventaris	3,5	3,5	3,5	3,5					
Diverse rekeningen	66,3	64,1	67,4	71,0					
	4.682,0	4.648,0	4.670,7	4.679,1		4.682,0	4.648,0	4.670,7	4.679,1
¹⁾ Waarvan schatkistpapier rechtstreeks door de Bank in disconto genomen	—	—	—	—					
²⁾ Waarvan aan Ned.-Indië (Wet van 15-3-'33 Staatsblad no. 99)	39,5	39,5	39,5	39,5	Circulatie der door de Bank namens de Staat in het verkeer gebrachte muntbiljetten	146,1	146,1	147,5	147,0

ZWEEDSE RIJKSBANK.

(Voornaamste posten in miljoenen kronen).

Data	Metaal		Staatsfondsen		Saldo buitenland	Fondsen ter beschikking der staats-schuld /	Promessen staats-schuld
	Goud	Over-waarde goud	Eigen	Vreemd			
31 Dec. 1946	839	532	1.544	504	284	94	182
15 Nov. 1947	222	141	2.492	425	167	94	182
22 Nov. 1947	222	141	2.508	427	191	94	182
29 Nov. 1947	222	141	2.564	449	167	94	182

Data	Biljetten in circulatie	Deposito's				Regularisatie-rekening	
		Direct opvraagbaar		45 dagen	Buiten-landse banken		
		Totaal	Staat				Banken
31 Dec. 1946	2.877	875	706	94	230	174	7
15 Nov. 1947	2.522	975	714	197	163	170	4
22 Nov. 1947	2.502	988	604	327	163	158	4
29 Nov. 1947	2.702	864	567	233	162	153	4

PRODUCTIE EN EXPORT VAN NATUURRUBBER ¹⁾.

In 1.000 long tons	Productie natuurrubber			Export natuurrubber		
	Indo-nesië	Ma-lakka	Totaal	Indo-nesië	Ma-lakka	Totaal
1941	650	600	1.600	636	575	1.510
1942	—	150	255,8	50	55	290
1943	—	50	280,6	—	—	207,4
1944	—	25	280	—	—	206,7
1945	—	8,6	240	4,3	51,6	250
1946	175	403,7	835	230	366,9	960
1947 Januari	20	52,7	100	18,8	40,7	82,5
Februari	22,5	50,1	97,5	21,3	41,6	90
Maart	22,5	58,9	107,5	19,9	62,7	115
April	25	49,7	102,5	29,5	41	100
Mei	30	47,2	102,5	26,4	67,2	115
Juni	22,5	52,8	95	24,8	39,1	77,5
Juli	22,5	—	100	23	—	90
Augustus	17,5	49,1	92,5	17,5	53,1	95
September	—	—	—	—	47,7	—

¹⁾ Bron: „Rubber Statistical Bulletin” van September/October 1947. De cijfers zijn schattingen. — betekent: niet beschikbaar.

HAVENBEWEGING.

Te Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen aangekomen zeeschepen ¹⁾.

Tijdvak	Rotterdam		Amsterdam		Antwerpen	
	aantal	netto register tonnen	aantal	netto register tonnen	aantal	netto register tonnen
1939	12.026	19.392.128	3.110	4.024.738	9.524	15.888.710
1945	1.344	2.063.632	470	458.800	3.585	11.129.932
1946	4.464	5.911.539	1.706	1.833.381	5.284	9.311.899
Januari 1947	364	628.527	185	181.187	422	855.334
Februari	329	635.622	149	159.582	503	1.050.345
Maart	441	742.747	146	215.633	611	1.272.384
April	463	729.734	176	251.177	642	1.265.483
Mei	507	851.771	215	232.727	729	1.419.137
Juni	538	885.113	215	242.629	716	1.454.412
Juli	558	881.835	201	224.022	600	1.221.270
Augustus	650	976.754	234	254.678	815	1.749.160
September	532	864.670	222	198.454	662	1.386.412
October	508	804.193	243	361.960	767	1.681.965
November	500	828.140	227	267.809	—	—
2 t/m 8 Nov.	121	183.827	51	68.269	—	—
9 t/m 15 Nov.	104	182.020	71	75.382	—	—
16 t/m 22 Nov.	117	206.384	48	53.372	—	—
23 t/m 29 Nov.	115	195.536	44	69.617	—	—
30 Nov. t/m 6 Dec.	—	—	49	58.833	—	—

¹⁾ Bronnen: „Mededelingen Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Zuid-Holland”; Dienst Gemeente Handelsinrichtingen, Amsterdam; Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam; Economische dienst van de haven, Antwerpen.

GROOTHANDELSPRIJZEN VAN GRANEN, VELDBONEN, BOTER EN KAAS IN NEDERLAND.

Tijdvak	Tarwe	Rogge	Gerst		Haver	Mais	Sorghum	Kaffir-corn	Millet-zaad	Veldbonen	Boter	Kaas
	Inlandse voor maal-doelenden, naar kwaliteit af binnenland. Per 100 kg	Inlandse naar kwaliteit. Per 100 kg	Voergerst inlandse, af binnenland. Per 100 kg	Brouwgerst inlandse, af binnenland. Per 100 kg	Inlandse naar kwaliteit per 100 kg.	Uitsluitend veevoeder, stromend A'dam/R'dam per 100 kg	Uitsluitend veevoeder, stromend A'dam/R'dam per 100 kg	Uitsluitend veevoeder, stromend A'dam/R'dam per 100 kg	Uitsluitend veevoeder, stromend A'dam/R'dam per 100 kg	Af binnenland per 100 kg	Leeuwarden, af fabriek per kg	Goudse volvet Leeuwarden, af fabriek per kg
Jan. 1947	21,77*	21,52*	22,75	23,65	21,50	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	24,51	2,31	1,51
Febr.	21,75	21,50	23,75	24,06	21,86	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	24,81	2,31	1,55
Maart	21,96	21,32	24,75	24,58	22,37*	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	24,92	2,31	1,52*
April	22,00	21,20	24,97	.	22,56	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	27,00	2,31	1,52*
Mei	21,90	21,25	26,25	.	22,75	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	31,00	2,28	1,54
Juni	21,50	21,25	27,00	.	.	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	.	2,28	1,52
Juli	21,50	21,25	.	.	.	22,67*	20,67*	20,67*	20,67*	.	2,25	1,35 ¹⁾
Aug.	21,25	21,25	20,35	23,00	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	28,00	2,25	1,40
Sept.	21,35	21,25	20,35	23,00	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	28,00	2,25	1,41
29 Sept.—												
4 Oct.	21,25-21,35	21,25-21,35	20,35-20,50	23,00-23,50	18,75-19,00	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	28,00	2,25	1,34
6-11 Oct.	21,25-21,35	21,25-21,35	20,35	23,00-23,50	18,55	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*		2,25	1,36
13-18 Oct.	21,20-21,40	21,20-21,40	20,35	23,00-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	2,25	1,35
20-25 Oct.	21,20-21,50	21,20-21,50	20,35	23,00-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	2,25	1,35
27 Oct.—										24,00		
1 Nov.	21,20-21,50	21,20-21,50	20,35	23,00-23,10	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	2,25	1,35
3-8 Nov.	21,20-21,50	21,20-21,50	20,35	22,75-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	2,25	1,37
10-15 Nov.	21,20-21,50	21,20-21,50	20,35	23,00-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	2,25	1,34
17-22 Nov.	21,10-21,30	21,10-21,30	20,35	22,50-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	2,25	1,35
24-29 Nov.	21,15-21,35	21,15-21,35	20,35	22,25-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	3,12	1,67
1-6 Dec.	21,15-21,50	21,15-21,50	20,35	22,00-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	3,12	1,69
8-13 Dec.	21,20-21,50	21,10-21,40	20,35	22,00-23,25	18,85	22,17*	20,17*	20,17*	20,17*	23,00	3,12	1,69

¹⁾ Op 1 Juli is voor de detailhandel de zomerprijs ingegaan. Deze ligt lager en beïnvloedt de groothandelsprijs.

BANK VAN FRANKRIJK.
(Voornaamste posten in miljoenen francs).

Data	Metaal-voorraad	Disconto's en voorschotten	Voorschotten aan de Staat		
			Vaste	Schatkist	Bezettingskosten Duitsland
26 Dec. 1946	94.817	118.302	59.449	67.900	426.000
20 Nov. 1947	52.817	186.073	129.449	101.600	426.000
27 Nov. 1947	55.173	195.694	125.042	116.000	426.000
4 Dec. 1947	55.173	197.529	125.042	128.200	426.000

Data	Bankbil-jetten in circulatie	Deposito's		
		Totaal	Staat	Diversen
26 Dec. 1946	721.865	63.458	765	62.693
20 Nov. 1947	865.668	75.418	770	73.594
27 Nov. 1947	879.492	88.359	846	86.032
4 Dec. 1947	898.985	87.207	829	85.294

DE KOLENPOSITIE VAN NEDERLAND ¹⁾.
(in 1.000 kg).

Maand	Productie Limburgse mijnen	Verzonden voor binnenlandse behoefte	Invoer
Totaal 1946	8.313.827	6.387.903	2.666.502
Gen. p. mnd	692.819	532.325	222.209
Jan. 1947	833.027	628.209	223.709
Febr. 1947	802.805	581.347	225.008
Maart 1947	885.207	704.494	365.092
April 1947	817.839	658.377	341.189
Mei 1947	778.738	629.053	365.276
Juni 1947	829.434	634.938	374.464
Juli 1947	891.434	703.319	330.961
Aug. 1947	801.756	632.584	286.797
Sept. 1947	898.189	685.138	266.876
Oct. 1947	920.573	709.802	306.690
Nov. 1947	843.668 ²⁾	613.391 ²⁾	227.030 ²⁾

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin van het C. B. S.“

²⁾ Voorlopige gegevens.

INLEGGINGEN EN TERUGBETALINGEN BIJ DE SPAARBANKEN IN NEDERLAND ¹⁾.
(in miljoenen guldens).

Maand	Inleggingen			Terugbetalingen			Saldo
	R.P.S.	Part.	Totaal	R.P.S.	Part.	Totaal	
Aug. 1939	22,7	24,3	47,0	29,7	22,9	52,6	— 5,6
Dec. 1946	18,2	17,9	36,1	25,2	18,9	44,1	— 8,0
Totaal 1946	246,4	295,1	541,5	544,5	377,1	921,6	+ 380,1
Jan. 1947	20,5	31,2	51,7	26,2	24,2	50,4	+ 1,3
Febr. 1947	21,8	22,8	44,6	20,3	18,3	38,6	+ 6,0
Mrt. 1947	18,9	26,1	45,0	24,6	22,7	47,3	+ 2,3
April 1947	23,8	22,4	46,2	29,3	25,2	54,5	+ 8,2
Mei 1947	19,8	25,5	45,3	28,9	25,6	54,5	+ 9,2
Juni 1947	20,9	24,7	45,6	26,2	23,0	49,2	+ 3,6
Juli 1947	22,3	26,0	48,3	29,1	25,5	54,6	+ 6,3
Aug. 1947	21,9	26,5	48,4	24,7	22,6	47,3	+ 1,1
Sept. 1947	22,9	26,4	49,3	26,8	24,7	51,5	+ 2,2
Oct. 1947	20,6	25,2 ²⁾	45,8	29,6	25,8 ²⁾	55,4	+ 9,6

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin van het C.B.S.“

²⁾ Voorlopige gegevens.

ENIGE INDEXCIJFERS VAN DE INDUSTRIËLE PRODUCTIE IN BELGIË ¹⁾.

1938 = 100	Jan. 1947	Feb. 1947	Mrt. 1947	April 1947	Mei 1947	Juni 1947	Juli 1947	Aug. 1947
Algemene index v. d. ind. prod. ²⁾	94,8	85,4	92,2	98,1	96,6	93,5	90,3	91
Steenkool	87,1	79,2	89,1	88,6	84,4	81,6	75,5	74,1
Cokes	80,4	72,4	81,6	86,5	90,4	92,2	99,8	97,8
Cement	72,2	49,2	57,8	86,7	94,5	79,2	100,7	95,8
Ruw ijzer	110,4	99,6	110,4	111,2	113,1	112,7	116,6	109,8
Ruw staal	121,7	108,5	120,6	123,0	120,2	122,2	126,7	119,8
Afgewerkt staal	137,0	114,8	135,3	130,5	138,0	120,1	118,3	123,7
Afgewerkt ijzer	104,4	60,7	71,2	88,0	68,4	69,2	56,5	53,6
Vlas (spinnerij)	117,3	96,6	112,4	112,2	108,8	110,3	99,6	107,4
Vlas (weverij)	144,0	95,5	105,9	105,0	90,7	107,7	105,3	74,8
Katoen (spinnerij)	118,1	99,4	111,2	115,3	98,3	107,6	97,5	95,1
Katoen (weverij)	133,5	128,2	145,9	143,5	138,4	139,8	133,8	123,9
Wol (kamdol, spinnerij)	151,8	125,4	172,2	167,4	156,8	144,9	113,2	105,5
Wol (weverij)	160,1	145,8	159,1	152,8	143,4	142,3	145,4	129,8
Vlaskglas	87,0	83,9	89,4	85,3	96,0	88,3	89,7	86,2
Holglas	116,3	89,5	108,5	104,2	107,1	103,1	110,1	105,6
Papier	123,8	117,5	125,0	133,0	129,8	134,6	124,4	119,8
Margarine	114,1	86,9	101,5	108,3	92,5	76,5	92,2	93,8
Geraffineerde suiker	60,2	56,9	63,5	64,0	64,0	57,7	71,5	59,0
Sigaren	56,2	46,2	46,2	42,7	38,8	35,1	43,7	39,7
Sigaretten	142,2	129,0	133,0	128,7	129,8	151,0	134,4	148,5

¹⁾ Bron: „Statistisch Bulletin“ van het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

²⁾ 1936—38 = 100 (Instituut voor Economisch en Sociaal Onderzoek (Leuven)).

³⁾ Voorlopig cijfer.

Annouces voor het volgend nummer

dienen uiterlijk Maandag 22 Dec. a.s. in het bezit te zijn van de administratie, Lange Haven 141, Schiedam

Vacatures

Voor de Afdeling Personeelzaken van de Technische Diensten c.a. wordt gevraagd een jong

SOCIOGRAAF of SOCIAAL-ECONOOM

(doctoraal examen) met uitgesproken interesse voor praktische personeelvraagstukken.

Aanstelling in de rang van adjunct-referendaris op f 3300.— per jaar (1e loonklasse). Hogere waardering bij praktijkervaring niet uitgesloten.

Schriftelijke sollicitaties met pasfoto te richten tot de Chef van de Dienst van Tractie der N.V. Nederlandsche Spoorwegen, Moreelsepark te Utrecht.

Moderne bedrijfsadministratie

Vraagt prospectus en proefles
bij het bekende

INSTITUUT M. B. A. - ROTTERDAM

Opggericht in 1942 — (Cursussen onder toezicht van Dr. S. Elzinga) Secretariaat: Postbus 800, Rotterdam
Vroeger: Boursegebouw Kamer 321

AANBOD TOT VERWISSELING VAN DEPOTFRACIEBEWIJZEN „BISON”

IN

AANDELEN ROTTERDAMSCH BELEGGINGSCONSORTIUM N.V.

De N.V. Rotterdamsch Beleggingsconsortium biedt aan houders van depôtfractiebewijzen „Bison” de gelegenheid deze depôtfractiebewijzen oud bezit, te verwisselen in aandelen Rotterdamsch Beleggingsconsortium N.V. en wel:

2 depôtfractiebewijzen van 1/100 of
1 depôtfractiebewijs van 2/100 „Bison”

in één aandeel à f 1000.— Rott. Beleggingsconsortium N.V.
ten volle delende in de winst over 1947 en volgende jaren,
benevens een bedrag in contanten ad f 60.—

Een bericht met uitvoerige gegevens betreffende deze ruil, benevens aanmeldingsformulieren, worden beschikbaar gesteld bij de hieronder vermelde kantoren, alwaar de gelegenheid tot aanmelding voor bovenstaande verwisseling zal openstaan tot en met 23 December 1947, uitsluitend door bemiddeling van dié leden van de Vereniging voor den Effectenhandel, die als inleveringskantoren in de zin van art. 39, sub 11 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer te beschouwen zijn en wel

te Rotterdam bij: de Heren R. Mees & Zoonen,
de Rotterdamsche Bank N.V.,
de Nederlandsche Handel-Mij. N.V.,
de Amsterdamsche Bank N.V.

te Amsterdam bij: de Rotterdamsche Bank N.V.,
de Nederlandsche Handel-Mij. N.V.,
de Amsterdamsche Bank N.V.

te 's-Gravenhage bij: de Heren R. Mees & Zoonen,
de Rotterdamsche Bank N.V.,
de Nederlandsche Handel-Mij. N.V.,
de Heren Heldring & Pierson,
de Amsterdamsche Bank N.V.

N.V. HOLLANDSCHE DISCONTEERINGSMAATSCHAPPIJ VAN 1939

GEVESTIGD TE ROTTERDAM.

UITGIFTE van 400 GEWONE AANDELEN,

elk groot f 1000.— nominaal aan toonder
ten volle delende in de winst over het boekjaar 1948
en volgende jaren

tegen de koers van 105 %

De inschrijving op bovengenoemde aandelen wordt,
uitsluitend voor de houders der reeds geplaatste aan-
delen, opengesteld op

DINSDAG, 23 DECEMBER 1947

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur, ten
kantore van:

R. MEES & ZONEN
te Rotterdam en 's-Gravenhage, en de
INCASSO-BANK N.V.
te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage
op de voorwaarden van het prospectus dd. 12 December
1947.

Prospectus en inschrijvingsbiljetten zijn bij de inschrij-
vingskantoren verkrijgbaar.

Rotterdam, 12 December 1947 R. MEES & ZONEN
Amsterdam, INCASSO-BANK N.V.

Plezier in het werk

Dr Ir M. G. Ydo

raadgevend ingenieur voor
bedrijfsorganisatie

*

Verkrijgbaar bij de boekhandel

UITGAVE STENFERT KROESE — LEIDEN

N.V. BRONSWERK

Huygen & Wessel — Becht & Dyserinck

VERWARMING, VENTILATIE, LUCHTBEHANDELING, PIJPLEIDINGEN

Amersfoort, Amstern., Rotterdam, Apeldoorn, Leeuwarden, Sittard,
Vlissingen